

”Kirjasto on kiveä, kuparia ja lasia”

Kirjastorakennuksen diskursiivinen määrittäminen *Arkkitehti*-lehdessä
vuosina 1961–2006

Pentti Mehtonen

Pro gradu-tutkielma
Tampereen Yliopisto
Informaatiotutkimuksen laitos
Toukokuu 2008

TIIVISTELMÄ

TAMPEREEN YLIOPISTO

Informaatiotutkimuksen laitos

MEHTONEN, PENTTI: ”Kirjasto on kiveä, kuparia ja lasia” Kirjastorakennuksen diskursiivinen määrittäminen *Arkkitehti*-lehdessä vuosina 1961–2006

Pro gradu-tutkielma, 71 s.

Informaatiotutkimus

Toukokuu 2008

Tutkimuksessa tarkasteltiin *Arkkitehti*-lehden kirjastorakennuksia käsitteleviä artikkeleita vuosien 1961 ja 2006 välisenä aikana. Tarkoituksena oli selvittää, miten kirjastorakennukset diskursiivisesti määrittäivät näissä teksteissä. Tutkielman tavoite on yhtäältä tiedonsosiologinen ja toisaalta kirjastohistoriallinen. Tutkielmassa tarkasteltiin sekä arkkitehtien ammatillisen tiedon rakentumisen tapaa, että erästä historiallista näkökulmaa kirjastorakennusten institutionaaliseen diskursiiviseen määrittämiseen tutkittuna ajanjaksona.

Tutkimusaineistosta erotettiin kaksi sisällöllistä teemaa, kirjastorakennuksen liittyminen ympäristöönsä ja kirjastorakennuksen tilojen suunnittelu. Näitä kahta teemaa tarkasteltiin tutkimusaineistosta konstruoitujen kahden diskurssin, esteettisen ja toiminnallisen diskurssin kautta. Esteettisessä diskurssissa kirjastorakennus määrittyi lähinnä arkkitehdin laatiman esteettisen, ideaalisen suunnitelman ja suunnittelutyön kautta. Toiminnallisessa diskurssissa kirjastorakennus määrittyi pitkälti vain sellaisten toiminnallisten suunnittelutavoitteiden kautta, jotka ovat löydettävissä myös kirjastorakennuksen suunnittelua käsittelevästä kirjallisuudesta. Ajallisesti toiminnallinen diskurssi painottuu tutkimusaineistossa ennen kaikkea 60-luvun lopusta 70-luvulle. 70-luvun lopussa on havaittavissa selkeä diskursiivinen murros, minkä jälkeen diskurssien välisessä suhteessa tapahtuu painopisteen siirtyminen enemmän esteettisyyttä korostavaksi. Tämä on kuitenkin tendenssiä koskeva yksinkertaistava havainto, todellisuudessa diskurssit esiintyvät rinnakkaisina ja toisiaan läpäisevinä kautta koko tutkimusaineiston.

Asiasanat (YSA): kirjastot, kirjastorakennukset, arkkitehtuuri, diskurssianalyysi

1 Johdanto	1
1.1 Tutkimusaihe.....	1
1.2 Tutkimusaiheen valinnan perustelu	2
1.3 Tutkimusaiheen käsittely	3
2 Kirjastorakennus tutkimuskohteena.....	4
2.1 Kirjastorakennusten historia	4
2.2 Kirjastorakennusten suunnittelu.....	8
2.3 Kirjastorakennus ja tilan sosiologia	11
3 Tutkimusaineisto	14
3.1 Tutkimusaineiston yleinen kuvaus.....	14
3.2 Kirjastorakennuksia käsittelevät artikkelit.....	16
3.3 Tutkimusaineiston ajallinen rajaus.....	18
3.4 Tutkimusaineiston sisällöllinen rajaus	19
3.5 Tutkimusmetodi	21
4 Tutkimusaineiston analyysi.....	23
4.1 Kirjastorakennus ja arkkitehtuurin diskursiivisuus.....	25
4.1.1 Arkkitehtoninen idea.....	25
4.1.2 Arkkitehtuurin positiointi.....	32
4.1.3 Kirjastorakennuksen konseptualisointi	34
4.2 Kirjastorakennuksen liittyminen ympäristöönsä.....	37
4.2.1 Esteettisyys.....	37
4.2.2 Toiminnallisuus.....	46
4.3 Kirjastorakennuksen tilojen suunnittelu.....	49
4.3.1 Esteettisyys.....	49
4.3.2 Toiminnallisuus.....	51
5 Lopuksi	60
5.1 Tuloksien yhteenveto	60
5.2 Aiheita jatkotutkimukselle	63
Lähdeviitteet.....	65

1 Johdanto

”One must spend hours upon hours, and days upon days in the cocoon of a great library in order to understand and love the cozy isolation that it can provide. Some people will never break away from its spell and remain eternal readers, having lost the desire to discover the real world. Others will know how to find in libraries both knowledge and its instruments.” (Bossler 2003, 8)

1.1 Tutkimusaihe

Kirjastolla tunnetusti tarkoitetaan sekä tiettyä kokoelmaa, että sitä tilaa tai rakennusta, johon tuo kokoelma on sijoitettu. Työssäni tarkastelen kirjastoa nimenomaan jälkimmäisestä näkökulmasta, eli kirjastoa rakennuksena. Tutkimuskohteeni on *Arkkitehti*-lehden kirjastoja käsittelevät artikkelit vuosina 1961–2006. Olen kiinnostunut siitä, kuinka kirjastorakennukset diskursiivisesti määrittyvät näissä teksteissä. Tekstien analyysin kautta pyrin konstruoimaan “arkkitehdin näkökulman” kirjastojen suunnitteluun. Tavoitteeni on yhtäältä tiedonsosiologinen ja toisaalta kirjastohistoriallinen.

Tiedonsosiologisessa mielessä tutkielman tavoitteena on analysoida ammatillisen tiedon ja asiantuntijuuden rakentumista tutkituissa teksteissä. Tutkielmassa ei varsinaisesti tarkastella kirjastoarkkitehtuuria ja sen historiallista kehitystä tutkittavana ajanjaksona, vaan niitä tekstuaalisia merkityksiä mitä arkkitehdit ovat käyttäneet kirjastorakennuksia ja niiden suunnittelua kuvatessaan. Tarkastelussa pyritään ensisijaisesti selvittämään tämän diskurssin yleisen rakentumisen luonnetta, eikä niinkään tutkittavien tekstien sisällön yksityiskohtien merkityksiä. Informaatiotutkimuksen terminologiaa käyttäen voidaan sanoa, että *Arkkitehti*-lehti on suomalaisen arkkitehtikunnan eräs keskeisimmistä tiedonlähteistä. Ammatillisen tiedonhankinnan lisäksi sillä voi nähdä myös olevan tärkeä asema arkkitehtien ammatillisen identiteetin muodostajana.

Kirjastohistorialliselta kannalta tutkielmassa tarkastellaan vuoden 1961 kirjastolain jälkeistä ajanjaksoa. Tällä lailla, jossa uudistettiin kirjastoille myönnettävä valtiontuki, on ollut mitä keskeisin merkitys suomalaiselle kirjastoinstituutiolle (esimerkiksi Mäkinen 1999). Lain eräänä keskeisenä

tavoitteena oli myös edistää kirjastorakentamista. Voidaankin sanoa, että kirjastolaitos sellaisena kuin sen nykyään tunnemme, on suurimmalta osin aivan konkreettisesti rakennettu vuoden 1961 kirjastolain jälkeen. Tutkielmassa pyritään analysoimaan yhtä tärkeää institutionaalista diskurssia, jonka kautta kirjastorakennuksia ja niiden suunnittelua on tuona aikana määritetty.

Yhteiskunnalliseen rationaaliseen työnjakoon perustuen kirjastojen suunnittelu ja rakentaminen on muuttunut viimeistään 1900-luvun myötä eri asiantuntijaorganisaatioiden yhteistyöksi. Sievänen-Allen (1989) kuvaa väitöskirjassaan 1900-luvun alussa Yhdysvalloissa kehittynyttä julkisissa kirjastoissa käytettyä ”vapaata pohjakaavaa” arkkitehtien ja kirjastonhoitajien pitkäaikaisen yhteistyön tuloksena. Tämän kirjastorakentamisen ja -suunnittelun uuden paradigman saapuminen Pohjoismaihin ja myös Suomeen tapahtui kirjastonhoitajien välityksellä ja sen siirtyminen kirjastorakentamisen käytäntöön vaati useiden vuosikymmenien ajan. (Sievänen-Allen 1989.)

Kirjastorakennusten suunnittelua kuvaavissa oppaissa juuri näiden kahden ammattikunnan, kirjastonhoitajien ja arkkitehtien yhteistyön onnistuminen nähdäänkin usein ensiarvoisen tärkeäksi (esimerkiksi Junnila 1986, 23). Eri ammatillisten kulttuurien ja intressien yhteensovittamisen onnistuminen ei ole välttämättä itsestään selvää. Arkkitehteillä on kuitenkin potentiaalisesti suuri valta määrittää kirjastojen toiminnallista sisältöä, vaikka he liittyvät vain välillisesti kirjastoinstituutioon (Reijonen 1995, 88).

1.2 Tutkimusaiheen valinnan perustelu

Tutkimusaihe on valittu ennen kaikkea siksi, että sitä on tutkittu vielä suhteellisen vähän. Kirjastoinstituutiota ja sen historiaa käsittelevässä tutkimuksessa rakennukset tai kirjastojen arkkitehtuuri eivät ole olleet erityisen keskeisessä asemassa. Mikäli rakennuksista ylipäättänsä puhutaan, on niiden asema tekstissä usein marginaalinen ja rakennukset määrittyvät muun kirjastoinstituution kautta.

Kirjastonhoidon näkökulmasta kirjasto rakennuksena määrittyy pitkälti kokoelmanhoidon praktisesta perspektiivistä. Rakennusten muut kulttuuriset piirteet jäävät tällöin vähemmälle huomiolle. Tämä

marginaalisuus on erityisesti totta suomalaista kirjastohistoriaa käsittelevässä tutkimuksessa. Sievänen-Allenin töiden ohella akateemista tutkimusta aiheesta on vielä erittäin vähän saatavilla.

Olen valinnut aiheen myös henkilökohtaisista syistä. Informaatiotutkimuksen lisäksi olen suorittanut opintoja myös Tampereen teknillisen korkeakoulun, nykyisen teknillisen yliopiston, arkkitehtuurin osastolla. Valitessani aihetta informaatiotutkimuksen laitoksen Pro graduksi tuntui mielekkäältä yhdistää molempien opintojeni tietoja ja kokemuksia.

1.3 Tutkimusaiheen käsittely

Tutkimusaineiston luonteesta johtuen laadullisen tutkimustavan oli luontevaa. Tutkielmassa on sovellettu lähinnä diskurssianalyysin, osin laadullisen sisällönanalyysin tutkimusmenetelmiä.

Työ koostuu seuraavista osista. Johdannon jälkeen kuvaan toisessa luvussa kirjastorakennuksia käsittelevää aiempaa tutkimusta. Keskityn lähinnä kotimaiseen ja pohjoismaiseen tutkimuskirjallisuuteen. Pyrkimykseni ei ole esittää täydellistä bibliografiaa aiheesta, vaan kuvata erilaisia tapoja kuinka kirjastorakennuksia on tutkittu. Kolmannessa luvussa esittelen tutkimusaineiston ja käytetyn tutkimusmenetelmän. Neljännessä luvussa käyn läpi aineiston tarkemman analyysin. Lopuksi viimeisessä, viidennessä luvussa teen yhteenvedon työn tuloksista ja kuvaan työn herättämiä mahdollisia jatkotutkimuksen aiheita.

2 Kirjastorakennus tutkimuskohteena

”Ett sådant bibliotek framkallar en speciell rumsupplevelse. Att närma sig ett rum, helt dominerat av böcker, och vistas där innebär att dra sig tillbaka, att avskärma sig från yttervärlden. Det slutna bokrummet blir så en plats varifrån besökaren genom texterna intellektuellt kan förflytta sig till andra världen, företa en resa utanför det egna jaget, uppleva en själs elevation.” (Hodászy-Fröberg 1998, 10)

Kuvaan tässä luvussa kirjastorakennuksia käsittelevää tutkimuskirjallisuutta ja lähdeaineistoa. Sen keskiössä on ennen kaikkea kotimainen, osin myös pohjoismainen tutkimus. Mielestäni tällainen maantieteellinen raja on perusteltua pohjoismaisten kirjastoinstituutioiden samankaltaisuuden takia. Lisäksi on todettava, että kirjastorakennuksia käsittelevää akateemista tutkimusta on ylipäättänsä tarjolla suhteellisen vähän. Ainakaan suomalaisten tieteellisten kirjastojen kautta ei esittelemieni teosten lisäksi näyttänyt juuri muutakaan lähdemateriaalia olevan saatavilla. Tämän vuoksi olenkin päätenyt ottamaan tarkasteluun mukaan myös joitakin Pro gradu-tasoisia tutkimuksia, sekä Suomesta että Ruotsista. Vaikka tällaisten tutkimusten tuloksiin on syytä suhtautua kriittisesti, tarjoavat ne mielestäni osaltaan hyvän kuvan kirjastorakennusten erilaisista tutkimusmahdollisuuksista.

Vaikka tutkimuskirjallisuuden esittelyni Suomen ja osin myös Pohjoismaiden osalta on varsin kattava, pyrkimykseni ei ole ollut, kuten sanottua, bibliografisen täydellisen lähdeluettelon laatiminen. Tarkoitukseni on pikemminkin esitellä erilaisia näkökulmia kirjastorakennusten tutkimukseen. Olen jäsentänyt olemassa olevan tutkimuskirjallisuuden kolmeen eri aihealueeseen: kirjastorakennusten historiaa, kirjastorakennusten suunnittelua ja tilan sosiologiaa käsittelevään kirjallisuuteen.

2.1 Kirjastorakennusten historia

Kirjastorakennusten historiasta ei ilmeisesti kansainvälisestikään ole olemassa mitään todella hyvää yleisteosta (Hodászy-Fröberg 1998, 244 & Sievänen-Allen 1989, 7). Tietoa on pikemminkin etsittävä

lukuisista yksittäisiä kirjastoja esittelevistä monografioista. Myös tietosanakirjoista ja erikoisalojen, kuten kirjastotieteen ja arkkitehtuurin hakuteoksista voi löytää laajempia yleisesityksiä.

Tutkittaessa Suomen kirjastorakennusten historiaa on lähdeaineistoa samoin niin ikään etsittävä monelta taholta. Keskeisiä kirjallisia lähteitä ovat tällöin muun muassa erilaiset kirjastonhoitoa ja kirjaston suunnittelua käsittelevät oppaat, yksittäisten kirjastojen historiikit, *Kirjastolehti*, *Arkkitehti-lehti*, ja eri sanomalehdet. Suomalaista kirjastoarkkitehtuuria esitteleviä teoksia on ilmestynyt ainakin kolme: *Six libraries in Finland* (1975), *Suomalaista kirjastoarkkitehtuuria* (1986) ja *Ten Finnish libraries* (1994). Näistä keskimäinen eli Hanna Aaltosen ja Joni Carlsonin *Suomalaista kirjastoarkkitehtuuria* tarjoaa runsaan kuvituksen lisäksi myös hyvän yleiskatsauksen kirjastorakennusten historiaan Suomessa ja sisältää myös kirjastorakentamisen analysointia. Varsinaista akateemista tutkimusta aiheesta on Suomessa ilmestynyt vielä niukalti.

Esittelen tässä alaluvussa tarkemmin kolme pohjoismaista kirjastorakennusten historiaa käsittelevää teosta: Sievänen-Allen (1989) *Avoim pohjakaava ja sen käyttöönotto Suomen kirjastoarkkitehtuurissa ennen vuotta 1940*, Dahlkild (2007) *Åbningen af biblioteksrummet - de formative år i danske folkebibliotekers arkitektur i det 20. århundredes første halvdel* ja Hodászy-Fröberg (1998) *Tystnaden och ljuset*. Kaikkia kolmea teosta yhdistää monitieteinen lähestymistapa tutkimuskohteeseensa. Kirjastorakennuksia tarkastellaan niin yhteiskunnallisten, kirjastoinstitutionaalisten, arkkitehtuuristen kuin taidehistoriallisten muutosten kautta. Yhteistä niille on myös pyrkimys nähdä paikallisen tason muutokset osana kansainvälistä kehitystä. Erityisesti Hodászy-Fröberg tarjoaa kirjassaan hyvän yleisesityksen kirjastoarkkitehtuurin länsimaisesta historiasta, mutta myös Dahlkildin väitöskirjaan kuuluu laaja ja kuvitettu osuus samasta aihepiiristä.

Ritva Sievänen-Allen on parissa laajemmassa tutkimuksessaan (1989 ja 1990) selvittänyt kirjastojen rakentamisen taustoja 1800-luvun ja 1900-luvun alkupuoliskon Suomessa. Oman työni kannalta erityisen kiinnostava on hänen väitöskirjansa (1989) tarkastelu niin sanotun ”avoimen pohjakaavan” käyttöönotosta suomalaisessa kirjastorakentamisessa 1900-luvun alkupuoliskolla. Tässä tutkimuksessa Sievänen-Allen kuvaa niitä laajempia muutosprosesseja, jotka koskettivat yhtäältä kirjastotyötä ja kirjastojen yhteiskunnallista tehtävää ja toisaalta aikakauden rakennusteollisuuden ja arkkitehtuurin luonteen muuttumista. Molempien muutosten taustalla nähdään teollistuminen ja siihen liittyvä

uudentyyppinen rationaalinen ajattelu. Tutkimuksessaan kirjastorakennusten arkkitehtuurista Sievänen-Allen (1989, 1) käyttääkin käsitettä ”arkkitehtuurin totaalikonteksti”, jolla tarkoitetaan sitä laajaa yhteiskunnallista ja kulttuurista taustaa, jota vasten kulloisenkin ajan arkkitehtuurin ilmiöitä tulisi tutkia.

Avoimen pohjakaavan käyttöönotto kirjastorakentamisessa kehittyi alun perin Yhdysvalloissa, mistä haettiin oppia myös aikakauden suomalaiseen kirjastosuunnitteluun. Tämän uuden ajattelun mukaisesti kirjastot tuli suunnitella yhä aiempaa ”funktionaalisemmin” lähtien kirjaston eri toiminnoista, ikään kuin sisältä ulospäin. Kirjaston sisätilassa pyrittiin minimoimaan tiloja rajaavat kantavat rakenteet ja maksimoimaan tilojen joustavuus toimintojen mahdollisille muutoksille. Avohyllyin varustettu pääkerros pyrittiin sijoittamaan maantasoon ja avaamaan se suurin lasipinnoin ympäröivään kaupunkirakenteeseen. Demokraattisen tasa-arvon ja yhteiskunnallisen utilitarismin hengessä kynnys kirjastoon tuli suunnitella mahdollisimman matalaksi. (Sievänen-Allen 1989, 4, 24–25.)

Huolimatta joidenkin yksittäisten ihmisten innostuksesta avoimen pohjakaavan käyttöönotto suomalaisessa kirjastorakentamisessa ei sujunut Sievänen-Allenin mukaan kivuttomasti. Syiksi muutoksen hitauteen hän esittää esimerkiksi suomalaisen kirjastohoitajien ammattikunnan professionaalisuuden asteen vaatimattomuutta amerikkalaiseen nähden, kaupallisen liikerakentamisen perinteen vähäisyyttä ja perinnettä nähdä kirjastot kulttuurisina monumentaalirakennuksina (Sievänen-Allen 1989, 222–223).

Sievänen-Allen rajaa tutkimuksensa vuoteen 1940. Hänen mukaansa sotien jälkeen on puhuttava muuttuneesta arkkitehtuurin totaalikontekstista, vaikka tästä hän ei annakaan mitään luonnehdintaa (Sievänen-Allen 1989, 11). Oman tutkimukseni kannalta mielenkiintoista onkin että aineistoni sijoittuu juuri tähän uuteen yhteiskunnalliseen kontekstiin. Kirjastorakennuksen konsepti tai paradigma, jonka syntymistä Sievänen-Allen väitöskirjassaan kuvaa onkin tietyllä lailla jo ”annettuna” omassa tutkimusaineistossani. Tutkimaani kirjastorakentamiseen heijastuneita muutoksia voisivat olla esimerkiksi suomalaisen hyvinvointiyhteiskunnan synty, globalisoituvan massakulttuurin esiinmarssi ja tietotekniikan kehitys.

Dahlkild (2007) tutkii väitöskirjassaan kirjastorakentamisen kehitystä Tanskassa 1900-luvun alkupuolella. Kirjastojen arkkitehtuuri sidotaan aikakauden sosiaaliseen ja poliittiseen kontekstiin. Muutokset kirjastoarkkitehtuurissa nähdään seurauksina muutoksista yhteiskunnan demokratisoitumisen asteessa, kulttuuripolitiikassa, kirjastoideaaleissa ja yleisessä arkkitehtuurin kentässä. Tutkimuksessa käytetään hyväksi kirjastoalan lehtiä, arkkitehtuurilehtiä, kirjastonhoidon oppaita, arkkitehtuurikilpailuja ja originaalipiirustuksia. Kirjastorakennusten muuttuva visuaalinen identiteetti avautuu koristelun ja symboliikan, käytettyjen värisävyjen ja sisustusmateriaalien ja valaistuksen kautta. (Dahlkild 2007.)

Tutkimus on paralleelinen Sievänen-Allenin kanssa ja vahvistaa mielestäni hänen johtopäätöksensä. Kehitys Tanskassa vaikuttaisi olleen hyvin samanaikaista ja samanlaista verrattuna suomalaiseen kirjastorakentamisen historiaan. Uudet kirjastorakentamisen vaikutteet Yhdysvalloista ja siirtyminen modernistiseen arkkitehtuuriin vaikuttaisivat tapahtuneen Tanskassa hyvin samanaikaisesti. Esimerkiksi ensimmäistä modernistista kirjastorakennusta Tanskassa edustaa Dahlkildin (2007, 286–298) mukaan Nyborgin kirjasto, joka valmistui 1939, vain neljä vuotta Alvar Aallon Viipurin kirjaston jälkeen. Keskeinen ero maiden välillä on mielestäni siinä, että Tanskassa on rakennettu huomattavasti enemmän uusia kirjastoja 1900-luvun alkupuolella. Dahlkildilla on täten paljon rikkaampi tutkimusaineisto tarkasteltavanaan kuin Sievänen-Allenilla.

Hodászy-Fröberg (1998) on tutkinut teoksessaan *Tystnaden och ljuset* yleistä kirjastoarkkitehtuurin historiaa ja erityisesti ruotsalaisten kirjastorakennusten suhdetta siihen. Hän kuvaa laajemmin sitä tapaa, miten kirjastoarkkitehtuuri on sidoksissa kulloisenkin aikakauden sosiaalisiin ja kulttuurisiin prosesseihin. Hänen pyrkimyksensä on myös tarkastella kirjastorakennuksia ja niistä laadittuja piirustuksia ikään kuin tulkittavina ”teksteinä”. Tätä tulkintaprosessiaan hän avaa osin myös kulloistakin aikakautta kuvaavan kirjallisuuden ja kuvataiteen avulla. ”Hiljaisuuden” ja ”valon” kaltaisten metaforien kautta Hodászy-Fröberg yrittää kuvata kirjastorakennusten herättämiä, luonteeltaan osin henkilökohtaisiakin kokemuksia. (Hodászy-Fröberg 1998, 243–245.)

2.2 Kirjastorakennusten suunnittelu

Sievänen-Allen (1989) on kuvannut kirjastonhoitajien osuutta kirjastorakennusten suunnittelussa 1900-luvun alun Suomessa. *Kirjastolehti* ja sen edeltäjät ovat olleet keskeinen foorumi kirjastonhoitajien keskustelulle kirjastorakennusten suunnitteluun liittyvistä kysymyksistä. Varsinaisia kirjastorakennuksen suunnittelua käsitteleviä julkaisuja tai oppaita ei ilmeisesti vielä 1900-luvun alkupuolella ole ilmestynyt suomeksi.

Helle Kannilan *Kirjastonhoidon oppaan* toisessa, uudistetussa painoksessa vuodelta 1931 on kuitenkin luku *Kirjastohuoneisto ja sen sisustaminen*. Koska kirja on lähinnä suunnattu pienempien kirjastojen ja maalaiskuntien kirjastojen kirjastonhoitajille, ei luvussa varsinaisesti käsitellä kirjastorakennusten suunnittelua, vaan pikemminkin esitellään kirjaston eri tilojen suunnitteluun ja järjestämiseen liittyviä kysymyksiä. Kirja heijastaakin tältä osin sitä vielä hyvin epätasa-arvoista asemaa, mikä kirjastolaitoksella eri puolella Suomea vielä tuolloin oli. Tämä epätasa-arvoisuus koski erityisesti kirjastohenkilökunnan ammatillista koulutustasoa ja kirjaston fyysisiä tiloja. Kirjastorakennusten suunnittelusta Kannila (1931, 53) kuitenkin toteaa, että siihen ei tulisi ryhtyä ilman apua ”kirjastoammatillisilta asiantuntijoilta” ja että ”ulkomaista ammattikirjallisuutta on varsin runsaasti olemassa”.

Ensimmäisenä ”virallisena” kirjastorakennusten suunnittelua käsittelevänä julkaisuna voidaan ilmeisesti pitää Mauno Kannisen vuonna 1953 ilmestynyttä *Uusia kirjastohuoneistoja*. Esipuheen mukaan kirja on suunnattu ”kirjastonhoitajille, kuntien viranomaisille ja huoneistojen suunnittelijoille”. Runsaasti kuvitetussa kirjassaan Kanninen kuvaa vastavalmistuneita ja uudistettuja kirjastoja. Kirja on jäsenetty temaattisesti osiin esitellen ensin erikokoisia kirjastoja ja sitten tarkemmin kirjaston eri tiloja. Kirjassa esitellään myös yksinkertaiset kirjastojen mitoitusohjeet, pohjautuen ilmeisesti pohjoismaisiin malleihin.

1970- ja 1980-luvulla ilmestyi runsaasti kirjastonsuunnittelua käsitteleviä teoksia. Eräs keskeisimmistä kysymyksistä oli yksityiskohtaisten mitoitusohjeiden saamisesta suunnittelun avuksi. Mitoitusohjeita laadittiin muun muassa opetusministeriössä 1970-luvun alussa, Tuija Alangon Teknillisen korkeakoulun diplomityössä vuodelta 1975, joka sekin perustui opetusministeriön hankkeeseen, ja Lars

Hagmanin Oulun yliopiston lisensiaattityössä 1979 ja väitöskirjassa 1985. Suomalaisia kirjastojen mitoitushjeita on usein vertailtu vastaaviin pohjoismaisiin ohjeisiin, jotka nähty tavoiteltavina esikuvina.

Väitöskirjansa esipuheessa Hagman (1985, 17) esittää tutkimuksensa syyksi kirjastomitoituksen perusteissa esiintyvän epämääräisyyden ja olemassa olevien ohjeiden vanhentuneisuuden, jotka osaltaan ovat tekijän mielestä johtaneet alimitoitettuihin kirjastorakennuksiin Suomessa. Hagmanin mielestä eräs epäkohta on ollut myös se, että arkkitehdit eivät ole riittävästi päässeet osallistumaan suomalaisten mitoitushjeiden laadintaan. Aiemmistä suomalaisista mitoitushjeista poiketen Hagmanin laatimat ohjeet eivät perustuneet esimerkiksi kunnan asukaslukuun ja lainausmääriin. Kirjassa ei täten esitetä mitään ohjeita kirjastojen peruskokoelmien koolle. Mitoitushjeet perustuvat sen sijaan kirjastomateriaalien fyysisiin mittoihin ja kirjastotoimintojen vaatimiin tilantarpeisiin, sekä näiden vaikutuksiin huonetilan kalustukseen. (Hagman 1985.)

Myös Veikko Junnila on useissa kirjastosuunnittelua käsittelevissä kirjoituksissaan ottanut kantaa mitoitushjeiden laadintaan (esim. Junnila 1977, 1986). Junnilan (1986, 59–61) mukaan valtiosuuteen oikeuttavat pinta-alaohjeet ovat osaltaan ohjanneet liian pienten kirjastorakennusten suunnittelemiseen ja rakentamiseen. Erityisesti näin on tapahtunut asukasluvultaan pienemmissä kunnissa. Omissa mitoitushjeissaan Junnila on hyödyntänyt esimerkiksi Alangon laatimia ohjeita, sekä eri pohjoismaisia tutkimuksia ja normeja.

Pirjo Rauhala (1990) on tutkinut gradussaan kirjastorakentamista Suomessa 1960-luvulta 1980-luvulle. Aineistonaan Rauhala on käyttänyt tämän ajanjakson arkkitehtuurikilpailuja ja niiden asiakirjoja. Hänen mukaansa kirjastorakentamista voidaan analysoida eräänlaisena viestinä kirjastolaitoksen toiminnasta ja tavoitteista. Arkkitehtuurikilpailut nähdään osana kirjastorakennusten suunnitteluprosessia, jossa eri intressiryhmät määrittelevät omista lähtökohdistaan käsin kirjastoa rakennuksina ja toimivana instituutiona. (Rauhala 1990.)

Rauhala jakaa suunnitteluprosessin neljään osatekijään: suunnitteluongelmaan, suunnittelun intressiryhmiin, kirjaston sijaintiin ja kirjastoihin liitettäviin toimintatyyppeihin. Suunnitteluongelmassa määritellään paitsi kyseisen kirjastorakennuksen tavoitteet, myös

kirjastosuunnittelun tavoitteita yleisesti. Suunnitteluongelmaan voidaan tavoitteiden lisäksi kirjata myös arviointiperusteita. Väljemmällä suunnitteluongelman muotoilulla voidaan suunnittelun ohjaus jättää myös vähemmäksi. Tutkituista arkkitehtuurikilpailuista Rauhala määritteli seuraavia intressiryhmiä: kunnan hallinto, opetus- ja sivistystoimi, arkkitehtonisen suunnittelun edustajat sekä kirjastonhoitajat. (Rauhala 1990.)

Intressiryhmät vaikuttivat suunnitteluongelman muotoiluun joko palkintolautakunnan jäsenenä kilpailun tavoitteiden määrittelemisessä tai arvioimalla palkintolautakunnan valitsemaa kilpailutoitaa. Asiantuntijoina käytettyjen, esimerkiksi kirjastonhoitajien, intressiryhmien vaikutus jäi vähäiseksi, koska he eivät päässeet vaikuttamaan itse suunnitteluongelmaan, vaan joutuivat arvioimaan vain valittujen töiden teknisiä tai toiminnallisia yksityiskohtia. (Rauhala 1990, 47,58.)

Kirjastorakennuksen sijainnin määrittely osoittautui tutkimuksessa keskeiseksi kirjaston viestin muodostuksessa. Kirjaston sijainti keskeisesti kaupunkirakenteessa näyttäytyi aineiston perusteella säännöltä, jonka perusteita ei enää mietitä. Suunnitteluongelman muotoilun ja kirjastorakennuksen suunnittelun kannalta keskeinen sijainti ei ole välttämättä sidoksissa kirjastolaitoksen tarpeisiin, kuin esimerkiksi kaupunkikuvallisiin tavoitteisiin. (Rauhala 1990, 59–64.) Kirjastosuunnittelun viestiin vaikutti myös millaisiin tiloihin yleinen kirjasto suunniteltiin liitettäväksi. Kirjastoon liitetyt tilat voidaan ymmärtää toimintatyypeiksi, jotka yhdessä kirjaston kanssa muodostavat kirjastorakennuksen, monitoimitalon tai keskuksen toimintayhdistelmän. Näissä yhdistelmissä kirjasto sai joko primäärin tai sekundaarisen luonteen. (Rauhala 1990,60.)

Kokko ja Virtanen (1983) ovat yhteisessä gradussaan tutkineet kirjastonhoitajien käsityksiä kunnallisesta kirjastorakentamisesta. Gradussa on tarkasteltu vuosina 1975–1981 valmistuneiden kirjastorakennusten suunnittelussa mukana olleiden yli 30 kirjastonhoitajan käsityksiä suunnitteluprosessista. Tutkimus osoittaa mielestäni, että kirjastorakennusten suunnittelulle ei ollut, ainakaan tuona aikana, mitään yhteistä ja vakiintunutta käytäntöä koskien suunnitteluprosessia ja siihen osallistuvia tahoja. Varsinkin pienemmissä kunnissa kirjastonhoitajien mahdollisuudet osallistua suunnitteluprosessiin on todettu osin huonoiksi. Lisäksi, mikäli kirjastonhoitajat ovat ylipäättänsä olleet mukana suunnitteluprosessissa, ovat he joutuneet usein tekemään tämän työn omana vapaa-aikanaan. (Kokko & Virtanen 1983.) Tutkimus on tehty lomakehaastattelulla, mutta laadullinen tutkimus olisi

ehkä tarjonnut paremman kuvan niiden ongelmien luonteesta, mitä kirjastonhoitajat ovat suunnitteluprosessissa kohdanneet.

Elding ja Johansson (2000) ovat tutkineet yhteisessä maisterintyössään, vastaa suomalaista Pro gradua, arkkitehtien, kirjastonhoitajien ja korkeakouluviranomaisten yhteistyötä tieteellisten kirjastojen suunnittelussa. Tutkimuksessa on haastateltu kolmen eri tieteellisen kirjaston suunnitteluun osallistuneita henkilöitä. Eldingin ja Johanssonin (2000,81) mukaan kirjastojen suunnittelusta on olemassa vähän tutkimuskirjallisuutta, erityisesti suunnittelun eri osapuolten välisestä yhteistyöstä, johon tässä tutkimuksessa erityisesti keskityttiin. Tutkimuksen mukaan kommunikointi eri osapuolten välillä ei sujunut kaikissa tapauksissa ongelmitta. Syyksi tähän esitetään paitsi osapuolten erilaiset intressit ja työkulttuurit, myös itse suunnitteluprosessien puutteellisuudet, esiin tullessiin ongelmiin ei kyetty aina riittävällä tavalla reagoimaan. Tutkimus osoittaa myös, että suunnitteluprosessin dokumentointi oli puutteellista, eikä siinä noudatettu mitään yhteistä käytäntöä. (Elding & Johansson 2000, 81–91.)

2.3 Kirjastorakennus ja tilan sosiologia

Tähän alalukuun olen koonnut esimerkkejä tutkimuksista, joita yhdistää kiinnostus tilan käsitteeseen kirjastorakennusten yhteydessä. Verrattuna aiemmin esiteltyihin tutkimuksiin muodostavat tämän alaluvun tekstit keskenään huomattavasti heterogeenisemmän joukon. Hyvän otsikon löytäminen näitä tutkimuksia luonnehtimaan olikin hivenen hankalaa. Tutkimuksia yhdistää kuitenkin se että, kirjastotilaa pyritään tarkastelemaan useimmiten pikemminkin sosiologian kuin taidehistorian tutkimustradition ja käsitteiden kautta. Useissa tutkimuksissa kirjastoja tarkastellaan esimerkiksi osana yhteiskunnan julkista tilaa. Ylipäätänsä merkityksen ongelma kirjastorakennusten yhteydessä on tässä alaluvussa käsiteltäviä tutkimuksia yhdistävä tekijä. Tällä tarkoitan pyrkimystä selvittää, millaisia merkityksiä kirjastorakennuksiin liittyy ja kuinka niitä voidaan tutkia.

Saarikankaan (2006, 31–32) mukaan rakennetun tilan merkitykset määrittyvät toisaalta yksilön omien kokemusten, että kulttuurisen kontekstin kautta ja että rakennettu tila ei ole vain havainnointava objekti, vaan se myös aktiivisesti muokkaa sitä käyttävää subjektia. Tutkimuksessaan Saarikangas (2006, 50)

toteaa myös, että ”rakennettu tila sisältää itse asiassa useita tiloja” ja että se on ”analysoitavissa ainakin tuottamisen, käyttämisen ja esittämisen näkökulmista”. Vaikka Saarikangas ei ole tässä, eikä muissakaan tutkimuksissaan tarkastellut nimenomaan kirjastorakennuksia, ovat hänen analyysinsä hyödyllisiä niidenkin tutkimuksen kannalta.

Reijonen kuvaa tutkimuksessaan (1995) kirjastoa julkisena tilana erilaisten merkitysprosessien näkökulmista. Reijonen on kiinnostunut siitä, kuinka yksilön ja yhteiskunnan intressit kohtaavat julkisessa tilassa, esimerkiksi kirjastossa. Vaikka fyysiset tilat eivät välttämättä uusiudu tai muutu kovin nopeasti, niin niitä määrittävät yhteiskunnalliset diskurssit voivat muuttua hyvinkin nopeasti. Yksilön tilaan liittämät merkitykset taas ovat puolestaan sitoutuneita yksilön omiin kokemuksiin ja elämänhistoriaan. (Reijonen 1995, 7.)

Reijonen analysoi kirjastoa tilana kolmesta näkökulmasta. Ensimmäinen analyysi kuvaa tilaa julkisesta diskurssista käsin. Tutkimuksen kohteena ovat erilaiset viralliset asiakirjat. Reijosen mukaan analyysi paljastaa ristiriitaisuutta paikallisen tulkintatason ja julkisen vallan ohjausmekanismien välillä. Toisessa analyysissä kuvataan yksittäisten toimijoiden tilalle antamia merkityksiä. Toimijoiden kirjastossa käynnit kuvattiin aika-tila-polkuina, joiden episodit olivat merkityksellisessä suhteessa toisiinsa. Nämä merkitykset taas olivat suhteessa toimijoiden muuhun elämään ja rutiineihin. Kolmannessa analyysissä kuvataan draama-analyysin avulla kirjaston eri tiloissa tapahtuvaa vuorovaikutusta. Tämän vuorovaikutuksen taustalla nähdään käyttäjien sisäistämät erilaiset sosiaaliset normit. Täten toisilleen tuntemattomatkin ihmiset voivat toimia synkronisesti kirjaston kaltaisessa sosiaalisessa ympäristössä. (Reijonen 1995.)

Koch (2004) on tutkinut lisensointityössään kirjastotilaan liittyviä merkityksiä. Hänen mukaansa rakennettua ympäristöä tarkastellaan useimmiten fyysisenä muotona, tai tuohon muotoon liitettyjen toimintojen kautta. Tilaan liitetyt merkitykset syntyvät silloin esteettisten ilmaisujen tai muiden erilaisten sosiaalisten ja kulttuuristen diskurssien kautta. Tutkimuksessaan Koch on kuitenkin pikemminkin kiinnostunut siitä, kuinka itse tila vaikuttaa siihen millaista toimintaa siinä tapahtuu, ja niihin merkityksiin jotka tästä toiminnasta syntyvät (Koch 2004, 3-5). Tässä suhteessa tutkimuksessa lähdetään siitä ajatuksesta, että rakennettu tila itse nähdään aktiiviseksi merkitysten tuottajaksi, eikä vain jonkin kulttuurin tai yhteiskunnan arvojen heijastumaksi (vertaa Saarikangas 2006).

Van Slyck (1996) on käsitellyt artikkelissaan sukupuolen määrittymistä kirjastotilassa. Hän kuvaa, miten yleiset kirjastot 1800-luvun Yhdysvalloissa osallistuivat sukupuolisten, yhteiskuntaluokkaisten ja rodullisten erojen tuottamiseen. Siirtyminen demokraattisempaan kirjastoideaaliin 1900-luvun myötä on van Slyckin mukaan sidoksissa muun muassa naisten osuuden lisääntymiseen ammatillisesti koulutettujen kirjastonhoitajien keskuudessa. Tutkimus antaa mielenkiintoisen lähtökohdan verrata esimerkiksi niitä tapoja, miten kirjastoinstituutio Suomessa 1800-luvulla ja 1900-luvun alkupuolella ylläpiti sukupuoliseen ja yhteiskuntaluokkaiseen jakoon perustuvaa erottelua tai pyrki sitä murtamaan ja muuntamaan.

3 Tutkimusaineisto

"Avsikten är inte i första hand att skapa det vardagsrum man så ofta talar om i bibliotekssammanhang, snarare ett rum som kan ge en förhöjd livskänsla, som i sig har något av den rikedom och den poesi som finns på hyllorna. Biblioteket skall vara en byggnad, som gör kulturen synlig." (Ehlin 1990, 6)

3.1 Tutkimusaineiston yleinen kuvaus

Tutkimusaineisto koostuu *Arkkitehti*-lehden kirjastorakennuksia käsittelevistä artikkeleista vuosina 1961–2006. *Arkkitehti*-lehti on Suomen Arkkitehtiliiton SAFA:n julkaisema, käytännössä yhtäjaksoisesti vuodesta 1903 ilmestynyt, suomen vanhin rakennusalan ammattilehti. Useat suomen tunnetuimmista arkkitehteistä ovat kirjoittaneet lehteen kautta sen historian. Lehti on eräs keskeisimpiä arkkitehtien ammatillisen tiedonhankinnan lähteitä ja sillä on ollut myös mitä keskeisin asema suomalaisten arkkitehtien ammatillisen identiteetin muodostajana.

Arkkitehti-lehdellä on ollut kautta historiansa aktiivinen rooli suomalaisen arkkitehtuuridiskurssin muotoutumisessa. Lehti on myös pysynyt varsin suljettuna ammatillisena julkaisuna, vaikka sen toimituksellisessa linjassa on useastikin herätetty ajatusta, että lehti saataisiin suunnattua laajemmalle lukijakunnalle (Nivari 1992). Lehdessä käydystä keskustelusta ovat pitkälti vastanneet arkkitehdit, jotka ovat muutoinkin olleet aktiivisia toimijoita muilla ammatillisilla foorumeilla tai laajemmassa julkisuudessa. Muiden ammattikuntien jäsenten tai maallikoiden osuus lehden sisällön tuottamisessa on ollut vähäistä. (Honkala & Leinonen, 1981.) *Arkkitehti*-lehti muodostaa siis diskursiivisen kontekstin, jossa arkkitehdit kirjoittavat, tai suunnittelevat, toisille arkkitehdeille.

Arkkitehtuurijulkaisujen informaatio on luonteeltaan monimuotoista ja useita erilaisia välineitä samanaikaisesti hyödyntävää. Tekstien lisäksi artikkeleihin kuuluu olennaisena osana myös monipuolinen kuvallinen materiaali. Tämä koostuu erilaisista arkkitehtonisista piirroksista, esimerkiksi rakennusten pohjakuvista, julkisivuista, leikkauksista ja perspektiivikuvista. Piirrosten lisäksi toinen

keskeinen kuvallisen informaation väline ovat valokuvat. Valokuvat voidaan jaotella rakennusten ulkokuviin, sisäkuviin ja arkkitehtonisia yksityiskohtia esitteleviin detaljikuviin. Piirrosten ja valokuvien lisäksi voi mukana olla myös kuvia pienoismalleista ja vapaalla kädellä piirrettyjä luonnoskuvia.

Siitä huolimatta, että *Arkkitehti*-lehdellä on niin keskeinen asema suomalaisen arkkitehtuurin kentässä, on sitä tutkittu vielä yllättävän vähän. Vaikka lehteä on hyödynnetty aineistona useissa tutkimuksissa, niin varsinaisena tutkimuskohteena se on ollut vain muutamassa tutkimuksessa. Esimerkiksi minkäänlaista lehden historiaa esittelevää teosta ei ole vielä ilmestynyt. *Arkkitehti*-lehden 100-vuotiseen historiaan voi tutustua kuitenkin lehden juhlanumerossa ARK 2/2003.

Tutkielmassa olen kuitenkin voinut hyödyntää von Bonsdorffin (1991) tutkimusta sotien jälkeisestä arkkitehtuurikeskustelusta *Arkkitehti*-lehdessä. Siinä tutkittiin *Arkkitehti*-lehden sellaisia artikkeleita, joissa arkkitehtuuria määriteltiin normatiivisesti tai deskriptiivisesti. Arkkitehtuuria ohjelmallisesti määrittelevät tekstit ovat von Bonsdorffin mukaan sekä historialliseen tilanteeseen, että olemassa oleviin arkkitehtuurikäsitteisiin sidottuja. Tutkimillaan teksteillä hän näkee olevan lähinnä operatiivisen tehtävän, ne suuntaavat arkkitehtuurin käytäntöön, ei sen tieteelliseen määrittelyyn. (von Bonsdorff 1991.) Von Bonsdorff jäsentää tutkimansa ajanjakson kolmen eri diskurssin kautta, joille hän on antanut nimitykset ”absoluuttinen arkkitehtuuri”, ”toiminnallisuuden arkkitehtuuri” ja ”merkityksellinen arkkitehtuuri”. Katso tarkemmin von Bonsdorffin tutkimuksen ja tämän tutkielman tulosten vertailusta alaluvun 4.1.1 lopussa.

Honkala & Leinonen (1981) ovat tutkineet arkkitehtuurikeskustelua, erityisesti koskien asuntorakentamista, *Arkkitehti*-lehdessä vuosina 1903–1980. Ehkä johtuen tutkittavan ajanjakson pituudesta ja tutkittavan materiaalin määrästä, voi tutkimusta pitää pikemminkin tutkimusaineistoa kuvailevana ja tutkimusajanjaksoa jäsentävänä, kuin niitä tarkemmin analysoivana. Laine (2003) on tutkinut *Arkkitehti*-lehden visuaalista historiaa, lehden typografiaa, taittoa ja kuvituksen luonnetta ja asemaa lehden sisällössä. Arkkitehtuurijulkaisuille on Laineen (2003, 10,74) mukaan luonteenomaista, että niiden sisällössä informatiivisuus ja esteettisyys yhdistyvät yhdeksi kokonaisuudeksi, ja että julkaisuja tulisi tarkastella itse asiassa ”visuaalisina esineinä”.

Kasvio (2005) on tutkinut arkkitehtien käyttämää ammattikieltä hyödyntäen tutkimusaineistonaan muun muassa *Arkkitehti*-lehteä. Arkkitehtien kielelle on ominaista tietty abstrahoivuus, konkreettisista rakennuksista puhutaan niiden abstraktien ulottuvuuksien kautta, sekä pyrkimys välittää informaation ja tiedon lisäksi myös elämyksiä, tietty kielen affektiivisuus (Kasvio 2005, 113,115). Kielen metaforisuus on eräs keino välittää tiedon affektiivisuutta, merkityksen avoimuus ja monitulkintaisuus haastavat lukijan aktiiviseksi osalliseksi tulkintatapahtumaan (Kasvio 2005, 115).

Kasvion tutkimustulokset vaikuttavat mielestäni hyvin samansuuntaisilta Caballeron (2006) tutkimuksen kanssa, jossa tutkittiin useita kansainvälisiä englanninkielisiä arkkitehtuurijulkaisuja. Tässä empiirisessä tutkimuksessa tutkittiin erityisesti arkkitehtien käyttämän kielen metaforisuutta, missä erään tärkeän osaryhmän muodostivat sellaiset metaforat, jotka abstraktisti ilmensivät arkkitehtien konkreettista suunnitteluprosessia (Caballero 2006, 92–101). Näiden kahden tutkimuksen vertailu vahvistaisi mielestäni sitä huomiota, että arkkitehtuurin diskursiivinen rakentuminen vaikuttaisi olevan kansainvälisesti hyvin samankaltaista. Tuon diskurssin sisältö näyttäisi mielestäni myös olevan kiinteästi, mutta kompleksisella tavalla, sidoksissa arkkitehtien praktiseen suunnittelutyöhön ja päinvastoin.

3.2 Kirjastorakennuksia käsittelevät artikkelit

Arkkitehti-lehden kirjastorakennuksia käsittelevät artikkelit voidaan jakaa kolmeen eri osastoon: uusien kirjastorakennusten projektiesittelyihin, kirjastorakennuksista järjestettyihin arkkitehtuurikilpailuihin ja kirjastorakennusten kritiikkeihin. Lisäksi mukana on joitakin yleisempiä kirjastoja käsitteleviä artikkeleita sekä olemassa olevien kirjastorakennusten korjaus- ja restaurointisuunnitelmia, jotka on kuitenkin rajattu pois tämän tutkielman tutkimusaineistosta. Tarkasteltavan tutkimusaineiston muodostaa 22 projektiesittelyä, 13 arkkitehtuurikilpailua ja 6 kritiikkiä. (Katso tutkielmassa käytetty artikkelien siteeraustapa lähdeluettelon alusta.)

Projektiesittelyiden tekstit ovat aina kyseisen rakennuksen suunnittelijan tai suunnittelijoiden kirjoittamia. Ne eivät ole luonteeltaan siis kritiikkejä vaan kyseisen rakennuksen ja sen suunnittelun esittelyjä. Täten ne ovat näkökulmaltaan rajattuja ja nostavat esiin vain sellaisia piirteitä, joita

rakennusten suunnittelijat itse haluavat esittää. On myös tavallista, että tekstien kirjoittaja ei eksplisiittisesti identifioitu vaan tekstit edustavat anonyymisti tai kollektiivisesti suunnittelijoita tai suunnitelman tehnyttä arkkitehtitoimistoa. Projektiesittelyt on otettu käyttöön *Arkkitehti*-lehdessä 20-luvun lopussa (Jetsonen 2003).

Projektiesittelyiden tekstit vaihtelevat pituudeltaan hyvin paljon. Lyhimmät tekstit ovat luonteeltaan hyvin kursorisia kertoen rakennuksista vain jotkin perustiedot tai tekniset yksityiskohdat, kun taas pidemmissä valotetaan laajemmin suunnittelun taustoja ja tekijöiden tavoitteita. Useimmissa projektiesittelyissä on kuitenkin erotettavissa tietyt samat sisällölliset osat, esimerkiksi rakennushankkeen tausta, kirjaston sijoittuminen ympäristöönsä, kirjaston tilojen suunnittelu ja kirjaston rakennustekniset ratkaisut.

Arkkitehtuurikilpailuilla on aineistossa erittäin keskeinen osuus. Myös useimmat projektiesittelyissä esitellyt uudet kirjastorakennukset ovat kilpailujen tulosta. Useat suunnitelmat esitetään siis kahteen kertaan, ensin osana arkkitehtuurikilpailun tuloksia ja sitten toisen kerran valmiina rakennuksina. Tällainen päällekkäisyys vahvistaa arkkitehtuurikilpailun instituutionalista merkitystä tutkimusaineistossa. Tätä merkitystä vielä korostaa kilpailujen ilmestyminen *Arkkitehti*-lehden mukana omana liitteenään.

Arkkitehtuurikilpailujen teksteillä voi ajatella olevan myös tietynlainen normatiivinen rooli kirjastorakennuksia määrittävän diskurssin muotoutumisessa. Arkkitehtuurikilpailuilla on todennäköisesti ollut erittäin keskeinen asema suomalaisen arkkitehtuurin määrittämisessä. On kuitenkin huomattava, että kilpailut koskettavat vain murto-osaa rakentamisen volyyymistä. Ne antavat monessakin mielessä hyvin kapean näkökulman tutkittavan aikakauden kirjastorakentamisesta. Arkkitehtuurikilpailuja on järjestetty esimerkiksi lähinnä vain suurempien kaupunkien pääkirjastoista.

Östmanin (2005, 317) mukaan kilpailuja voi pitää yhtenä arkkitehtuurin avantgarden muotona, esimerkiksi arkkitehtuuriteorian ohella, jonka kautta on mahdollista positioitua arkkitehtuurin kentässä. Suomalaisen arkkitehtuurin historiaa käsittelevässä diskurssissa kilpailut tuntuvat muodostavan osin myös miltei myytinomaisen aineksen, jonka avulla rakennetaan kertomusta kansallisesta arkkitehtuurin historiasta (vertaa esimerkiksi Solla 1992). Kilpailuinstituution synty liittyy suomalaisten arkkitehtien

ammattilliseen järjestäytymiseen ja ensimmäiset arkkitehtuurikilpailujen viralliset säännöt laadittiin 1893, vuosi Arkkitektklubbenin perustamisen jälkeen (Kaipiainen 2006). Suomen arkkitehtiliitto valvoo nykyisinkin etujaan pitämällä oikeutenaan tarkastaa ja hyväksyä yleisten arkkitehtuurikilpailujen ohjelmaluonnokset ja asettamalla kaksi jäsentään palkintolautakuntaan.

Tutkittujen arkkitehtuurikilpailujen tekstit ovat sisällölliseltä muodoltaan keskenään hyvin samankaltaisia. Teksteissä toistuvat aina samat osiot, ensin kilpailun tavoitteiden lyhyt määrittely ja rakennuspaikan olosuhteiden kuvaus, sitten lyhyehkö yhteenveto kilpailusta ja sen tuloksista ja lopuksi yksityiskohtaiset arvostelut palkituista, lunastetuista ja kunniamaininnan saaneista ehdotuksista. Tutkielmassa on tarkasteltu lähinnä vain alun yhteenvetoja kilpailun tuloksista, koska niissä yleensä esitetään yleisarvostelmia kirjastorakennuksen suunnittelusta ja siihen vaikuttavista kriteereistä. Yksittäisten ehdotusten arvostelut sisältävät paljon myös sellaisia yksityiskohtia, joita tämän tutkielman aiheen kannalta ei ole pidetty relevantteina.

Kirjastorakennusten kritiikkejä on tutkimassani aineistossa vuodesta 1989 saakka. Ne otettiin aikoinaan käyttöön tuomaan journalistista monipuolisuutta projektiesittelyiden rinnalle. Kritiikin on laatinut aina joku toinen arkkitehti, kuin joka on vastannut kirjastorakennuksen suunnittelusta ja ne on aina julkaistu projektiesittelyn yhteydessä. Muodoltaan ja kieleltään kritiikit ovat kaikkein vapaamuotoisimmat koko tutkimusaineistossa ja voivat sisältää niin puhekielistä ilmaisua, kuin ammatillista jargonia. Sisällöltään kritiikit sisältävät sekä kirjoittajan subjektiivisia kokemuksia, että kirjastorakennusten analyttisempää tarkastelua.

3.3 Tutkimusaineiston ajallinen rajaus

Tämän tutkielman eräänä lähtökohtana on toiminut Sievänen-Allenin (1989) tutkimus ”avoimen pohjakaavan” käyttöönotosta suomalaisessa kirjastoarkkitehtuurissa 1900-luvun alkupuoliskolla. Sievänen-Allenin tutkimus päättyy ajallisesti vuoteen 1940, jonka jälkeen hänen mukaansa on puhuttava muuttuneesta arkkitehtuurin totaalikontekstista (Sievänen-Allen 1989, 11). Omassa tutkielmassani päätinkin tutkia sotien jälkeisen ajan kirjastorakentamisen kehitystä.

Mielekästä rajausvaihtoehtoa valitessani päätin valita, osin hivenen symbolisesti, vuoden 1961 kirjastolain ja tutkia sen jälkeistä ajanjaksoa. Mäkinen (2001, 118) on kuvannut lain merkitystä seuraavasti: ”The law of 1961 started a new era for Finnish public libraries and created the library network existing today. There have been new library laws in 1986 and 1988 but they merely stated what had already happened in reality. The law of 1961 created a new reality”.

Miksi vuoden 1961 kirjastolaki laki oli sitten niin merkittävä? Kysymys oli ennen kaikkea yleisten kirjastojen valtiontuen uudistuksesta. Kirjastojen tuki nostettiin tasolle, joka vastasi koulutoimelle annettua rahoitusta, maalaiskunnille myönnettiin 2/3 ja kauppaloille ja kaupungeille 1/3 todellisista, laissa hyväksytyistä menoista, laissa mainittiin myös kirjastoautot, joiden merkitys erityisesti maalaiskunnille oli myöhemmin erittäin suuri (Mäkinen 1999). Lain yhtenä tarkoituksena oli myös kohentaa kirjastorakennusten verkostoa. Tässä suhteessa sillä on ollut erityisen suuri merkitys maaseudulla, jossa kirjastoverkosto oli jo 1980-luvulle tultaessa lähes täydellisesti uusiutunut (Hovi 1984, 69). Kirjastoinstituutio, sellaisena kuin nykyään sen tunnemme, on käytännössä vuoden 1961 kirjastolain jälkeisen ajan tulosta.

3.4 Tutkimusaineiston sisällöllinen rajaus

Aineistosta on rajattu pois artikkelit, jotka käsittelivät kirjastorakennusten korjausrakentamista sekä sellaiset monitoimitalojen tai kulttuurikeskusten suunnitelmat, joita käsittelevissä teksteissä kirjastoilla oli vähäinen rooli. Sinänsä niin mielenkiintoisia kuin nämä artikkelit olisivat olleetkin, tuntui että ne sisällöltään poikkesivat liikaa muusta aineistosta tai sisälsivät turhan vähän kirjaston suunnittelua käsittelevää materiaalia.

Edellistä paljon suurempi sisällöllinen rajaus oli kuitenkin kuvallisen materiaalin jättäminen tämän tutkimuksen ulkopuolelle. Kuten tutkimusaineiston yleisessä kuvauksessa mainitsin, on erilaisella kuvallisella materiaalilla arkkitehtuurijulkaisuissa erittäin suuri merkitys. Päätin kuitenkin tehdä tämän rajauksen lähinnä kahdesta syystä. Ensiksikin jo pelkät artikkelien tekstit muodostivat laajan kokonaisuuden, jonka tutkiminen mielestäni hyvin riitti Pro gradu-laajuiseen tutkielman aiheeksi.

Toiseksi se oli tämän työn luonteen kannalta tärkeä metodinen päätös. Halusin tutkimuksessani keskittyä ennen kaikkea siihen diskurssiin, miten arkkitehdit olivat kirjastorakennuksia ja niiden suunnittelua omassa ammattijulkaisussaan käsitelleet. Tutkimus ei siis varsinaisesti kohdistunut tutkittavan ajanjakson kirjastoarkkitehtuuriin, eli kirjastoihin fyysisinä ja rakennettuina objekteina.

Tämän eron tekemisen kannalta oli mielekästä käsitellä tekstejä ikään kuin omana kokonaisuutenaan. Toisin sanoen tekstejä ei pyritty arvioimaan suhteessa rakennuksiin tai niitä esittäviin piirroksiin ja valokuviiin. Diskurssianalyysiä hyödyntävissä tutkimuksissa on erittäin tavallista, että tutkittavan aineiston totuudenmukaisuutta ei pyritä erityisemmin arvioimaan jollakin aineiston ulkopuolisella asiantilalla. On myös todettava, että mikäli kuvallista sisältöä olisi tutkimuksessa haluttu käydä läpi, olisi se vaatinut kokonaan omantyyppisen tutkimustapansa soveltamista.

Tutkittujen artikkelien kuvallisesta informaatiosta voidaan kuitenkin yleisesti todeta seuraavaa. Kaikkiin tutkittuihin kirjastorakennuksia käsitteleviin artikkeleihin kuuluu runsas ja monipuolinen kuvitus. Tähän kuuluvat sekä erilaiset piirrokset, että valokuvat.

Kuoppamäki (2001) on tutkinut piirtämisen merkitystä arkkitehtien käytännön suunnittelutyössä. Hänen mukaansa (2001,12) arkkitehtien suunnittelutyö käytännössä on pitkälti sanallisen tiedon kääntämistä kuvalliseksi. Suunnitteluprosessissa piirrokset eivät ole vain kuvia jostakin, vaan usein erilaisten aiheiden ja teemojen yhdistelmiä, jotka myös saattavat muodostaa sarjoja, joissa aihetta kehitellään eteenpäin (Kuoppamäki 2001, 55). Lehtosen (1994, 29–31) mukaan arkkitehtuuripiirroksissa on tärkeää erottaa suunnittelijan itselleen piirtämät luonnokset, joita usein määrittää keskeneräisyys ja monitulkintaisuus, sellaisista virallisista dokumenteista joita määrittää pyrkimys informaation yksiselitteisyyteen. Lehtosen (1994, 21) mukaan arkkitehtuurin representaatioon on historiallisesti aina kuulunut myös tietty utooppisen ja poeettisen funktion komponentti.

Arkkitehtuurivalokuvausta on kritisoitu siitä, että siinä rakennukset usein esitetään ikään kuin abstrakteina, esteettisinä objekteina. Valokuvat otetaan usein, kun rakennus on juuri valmistunut tai se on muuten tyhjillään. Valokuvissa ei täten näy sen enempää rakennusten käyttö kuin käyttäjätään. Saarikankaan (2006, 169) mukaan arkkitehtuurin representaation yhteydessä voidaankin puhua

"ihmisten poissaolosta". Tällainen esitystapa näyttäisi tutkittujen artikkelien perusteella pitkälti määrittävän myös *Arkkitehti*-lehden sisällöllisiä konventioita. Arkkitehtuurivalokuvausta onkin mielestäni syytä tarkastella valokuvauksen eräänä lajityyppinä, ja yksittäisiä valokuvia tulee arvioida tuon lajityypin yleisen rakentumisen ehtojen kautta.

3.5 Tutkimusmetodi

Mikäli ajatellaan, että tieteellisen tutkimuksen eräinä ääripäinä voidaan pitää teoria- tai aineistolähtöisyyttä, niin tämä tutkielma edustaa selkeästi enemmän jälkimmäistä ääripäätä. Työni lähti liikkeelle siitä lähtökohdasta, että arvelin *Arkkitehti*-lehden kirjastorakennuksia käsittelevien artikkelien muodostavan potentiaalisesti mielenkiintoisen tutkimuskohteen, vaikken tuolloin tiennytkään tarkemmin mitä tuo aineisto sisältäisi tai mitä siitä tulisi etsiä.

Tutkimusaineiston luonteesta johtuen oli laadullisen tutkimustavan valinta luontevaa. Tutkielmassa olen soveltanut lähinnä diskurssianalyysin, osin laadullisen sisällönanalyysin menetelmiä. Nämä ovat molemmat laadullisia tutkimusmenetelmiä, joissa sosiaalisia tilanteita tarkastellaan ensisijaisesti niihin liittyvän kielenkäytön ja merkityksenannon kautta. Tällaisen tutkimustavan nykyinen suosio, esimerkiksi diskurssianalyysin muodossa, voi mielestäni osin selittyä sosiaalisen todellisuuden jatkuvasti lisääntyvällä medioitumisella. Paitsi että tällainen yhteiskunnallinen kehitys mahdollisesti yhä enemmän määrittää sosiaalisia suhteita, tuottaa se myös kaiken aikaa yhä enemmän tutkimuksen kannalta potentiaalisesti mielenkiintoista tutkimusaineistoa. Tässä mielessä *Arkkitehti*-lehteä voi pitää eräänä julkisuuden rakentumisen tasona, jossa arkkitehtuuria koskevia merkityksiä tuotetaan.

Sekä diskurssianalyysi, että laadullinen sisällönanalyysi ovat tutkimusotteeltaan keskenään hyvin samankaltaisia. Tuomen ja Sarajärven (2002, 106) mukaan niitä erottaa kuitenkin selkeä tutkimustavoitteellinen ero, diskurssianalyysin keskittyessä lähinnä merkityksen rakentumisen tapaan, kun sisällönanalyysissä puolestaan tutkitaan pikemminkin tuon tuotetun merkityksen sisältöä. Termin ”sisällönanalyysi” käyttö ei ole jostain syystä ollut viime vuosina kuitenkaan niin muodikasta, kuin diskurssianalyysin harrastaminen. Tämä voi johtua osittain siitä, että aiemmin sisällönanalyysillä usein tarkoitettiin kvantitatiivista tutkimustapaa. Tuomen ja Sarajärven (2002, 107–108) mukaan tällöin pitäisi kuitenkin puhua pikemminkin sisällön erittelystä.

Koska diskurssianalyysin ja laadullisen sisällönanalyysin termejä käytetään kuitenkin jatkuvasti päällekkäisesti ja synonyymisesti, sekä niitä sovelletaan eri tutkimuksissa hyvinkin erilalla, en työssäni pyri rakentamaan erityisen dogmaattista erottelua termien välille. Omassa työssäni olen metodisesti ajatellut, että se on aluksi pohjautunut lähinnä sisällönanalyysiin, tutkimusaineiston sisällölliseen erotteluun ja temaattiseen järjestämiseen. Tämän työn pohjalta olen luonut itselleni eräänlaisen tiivistetyn ja paremmin hallittavissa olevan tutkimusaineiston ydinsisällön, jota olen sitten lähtenyt lähemmin tarkastelemaan diskurssianalyysin keinoin.

Vaikka diskurssianalyysiä sovelletaankin eri tutkimuksissa hyvin eri lailla, voidaan sanoa että sen laajana teoreettisena viitekehyksenä toimii sosiaalinen konstruktionismi. Sosiaalisen konstruktionismin mukaan maailmaa, fyysistä tai sosiaalista todellisuutta, on mahdollista tarkastella vain kulttuurisesti määräytyneiden merkitysten kautta. Tässä merkityksenannossa voidaan nähdä kaksi erilaista prosessia, yhtäältä merkitysten vakiinnuttamisen ja toisaalta merkitysten rajojen muuttumisen ja uusien merkitysten luomisen prosessit. Yksittäiset merkitykset liittyvät aina suurempaan merkityskokonaisuuteen, merkityksen sisältö muodostuu sen suhteesta muihin merkityksiin. (Jokinen 1999, 38–39.)

4 Tutkimusaineiston analyysi

”Harvassa paikassa kokee sellaista avaran maailman kohtaamisesta aiheutuvaa hartautta, kuin kirjastossa. Ehkäpä toimintojen arkipäiväistyessä ja kirjastojen muututtua yhä enemmän monitoimitaloiksi jää haikailemaan menneen kirjaston hiljaista arvokkuutta.” (Kareoja 1994, 9)

Tutkimusaineistosta löytyi varsin nopean tarkastelun jälkeen kaksi sisällöllisesti rikasta teemaa: 1) kirjastorakennuksen liittyminen ympäristöönsä ja 2) kirjastorakennuksen tilojen suunnittelu. Nämä kaksi teemaa on löydettävissä käytännössä kaikista tutkituista teksteistä, vaikka tekstit yksityiskohdiltaan ja painotuksiltaan eroavat toisistaan. Suuren yhdenmukaisuuden taustalla täytynee olla tietynlainen, melko vakiintunut malli tarkastella rakennussuunnitelmia *Arkkitehti*-lehdessä.

Tämän tutkielman tarkoituksena ei ole kuitenkaan osoittaa tällaisen mallin olemassaoloa, saati analysoida sitä tarkemmin. Tämä vaatisi kokonaan oman tutkimuksen ammatillisen diskurssin historiallisesta kehittymisestä *Arkkitehti*-lehdessä. Mallin olemassaolo ja erityisesti sen sisällöllinen muuttuminen näyttäisi ainakin tässä tutkimusaineistossa liittyvän arkkitehtuurikilpailuihin normatiivisena instituutiona. Arkkitehtuurikilpailujen diskurssi on puolestaan mitä todennäköisimmin sidoksissa kulloisiinkin muutoksiin sekä arkkitehtuurin yleisessä kentässä, että laajemmassa yhteiskunnallisessa kontekstissa.

Löydettyäni kaksi edellä mainittua laajempaa sisällöllistä teemaa, jatkoin tutkimusaineiston tarkastelua yksinkertaisen laadullisen sisällönanalyysiin keinoin pyrkien löytämään aineistosta tarkempia alateemoja. Aineiston jakaminen ja tyypittäminen sisällöllisesti tuntui helpolta ja sujui varsin suoraviivaisesti. Olinkin aluksi varsin tyytyväinen saavutettuihin huomioihin ja aineiston jaotteluun. Tuntui kuitenkin, että käytettävissäni oli vain kohtuullisen tarkka kuvaus aineiston sisällöstä, muttei tarkempaa ajatusta mihin ja miten tätä aineistoa käyttäisin.

Sitten huomioni kiinnittyi joihinkin toistuviin argumentaation rakenteisiin tutkimusaineiston teksteissä. Näissä lauseissa pyrittiin sitomaan yhteen sekä a) esteettiset että b) toiminnalliset päämäärät perustellessa tai kuvatessa jotain tehtyä suunnitteluratkaisua. Myös useista arkkitehtuurikilpailujen

teksteistä löytyi maininta ”arkkitehtonisesta ideasta”, johon hyvän kirjastorakennuksen suunnitelman tulisi perustua. Arkkitehtonisessa ideassa tuli näiden tekstien mukaan yhdistyä juuri edellä mainitut esteettiset ja toiminnalliset ominaisuudet yhdeksi elimelliseksi kokonaisuudeksi.

Tämän jälkeen ryhdyin tarkastelemaan systemaattisesti edellä mainittua kahta sisällöllistä teemaa, kirjastorakennuksen suhdetta ympäristöönsä ja sen tilojen suunnittelua näiden kahden diskurssin, esteettisyyden ja toiminnallisuuden kautta. Mielestäni niiden suhde osoittautuu huomattavasti jännitteisemmäksi ja kompleksisemmäksi, kuin esimerkiksi arkkitehtonisen idean argumentaatiossa annetaan ymmärtää. Näiden kahden diskurssin sisällön ja niiden välisen suhteen muutosten kautta on myös mielestäni mahdollista luoda laajempaa tulkintaa koko aineistosta ja sen historiallisista muutoksista.

Kuvaan tässä luvussa aluksi tarkemmin arkkitehtonisen idean diskursiivista määrittymistä tutkimusaineistossa, sekä tapaa miten kirjastorakennuksille soveltuvaa arkkitehtuuria pyritään positioimaan. Tämän jälkeen käyn läpi tarkemmin kirjastorakennuksen liittymistä ympäristöönsä ja sen tilojen suunnittelua esteettisen ja toiminnallisen diskurssin kautta.

4.1 Kirjastorakennus ja arkkitehtuurin diskursiivisuus

4.1.1 Arkkitehtoninen idea

Tutkielman yksi lähtöoletus oli, että kirjastorakennuksista järjestettyjen arkkitehtuurikilpailujen teksteillä olisi jonkinlainen normatiivinen rooli tutkimusaineistossa. Tätä oli ensi alkuun kuitenkin vaikea eksplisiittisesti todeta. Päinvastoin, kilpailujen tekstit vaikuttivat paikoitellen hyvinkin läpinäkymättömiltä. Tehtyjä arvioita ja arvostelmia ei pyritty mielestäni useinkaan yksityiskohtaisesti ja johdonmukaisesti perustelemaan. Tämän tutkielman ulkopuolelle jää kuitenkin osoittaa, missä määrin tällainen itseään perustelemaan pyrkivän argumentaation puuttuminen tai vähäisyys määrittää arkkitehtuurikilpailuja instituutiona.

Tampereen pääkirjaston kilpailu (Ark 1979, Kilpailuliite 1) muodostaa tässä suhteessa selkeän poikkeuksen. Ensiksikin, kilpailun arvostelussa kuvataan hyvin yksityiskohtaiset erilaiset toiminnalliset ja arkkitehtoniset kriteerit, joiden kautta ehdotuksia on tarkasteltu. Toiseksi, kilpailun tekstissä valotetaan mielenkiintoisesti tapaa, miten arvostelutyö käytännössä tässä kilpailussa on toteutettu:

Yleisvaikutelman arvostelussa osoittautuivat kilpailuehdotusten pienoismalli ja perspektiivikuva lähes poikkeuksetta hyvin merkityksellisiksi tiedon välittäjiksi. Ne voivat ilmentää tasoprojektiota sisältörikkaammin ja moniulotteisemmin ehdotuksen ominaisluonnetta ja arkkitehtonista ideaa. (..) Kun ehdotuksia on näinkin paljon, ei palkintolautakunnan yksityinen jäsen opi ulkoa jokaista ehdotusta yksityiskohtiaan myöten. Esimerkiksi tässä kilpailussa on yksityiskohtaisessa tarkastelussa jouduttu turvautumaan työryhmän toiminnassa työnjakoon. (..) Tällaisessa kokonaiskuvassa tuntuvat eri ehdotukset arvostelevan toisiaan. (..) Toisaalta ovat monet ehdotukset myös tukeneet toisiaan, sillä samantyyppisten ratkaisujen osajoukosta ovat parhaat työntyneet esiin tavallaan oman tyyppisinä heikompien ehdotusten kannattamina. Arvostelutapahtumassa on eri ehdotusten ja ratkaisutyyppeiden välisellä dialogilla ollut näin ollen keskeinen ja ratkaiseva tapahtuma. (Ark 1979, kilpailuliite 1)

Arkkitehtuurikilpailuihin tulee useimmiten kymmeniä, suosituimpiin jopa satoja ehdotuksia. Kaikkia ehdotuksia ei täten ehditä millään käydä läpi yhtä yksityiskohtaisesti. Arvostelussa käytetäänkin usein jonkinlaista tyypittämistä, jonka mukaan ehdotuksia voidaan järjestää hallittavampaan muotoon. Tyypittäminen perustuu esimerkiksi rakennuksen hahmoon tai sen sijoitukseen kilpailualueella. Useissa tutkituissa kilpailuteksteissä on esitetty tällainen tyypittäminen (esimerkiksi Ark 1996, Kilpailuliite 6, Ark 1999, Kilpailuliite 3 ja Ark 2003, Kilpailuliite 1).

Kuten edellä siteerattu teksti osoittaa, arkkitehtuurikilpailussa ei ensisijaisesti etsitä jotain etukäteen määriteltyä optimaalista ratkaisua, vaan kilpailu itsessään ja siihen tulleet ehdotukset ohjaavat arvostelutapahtumaa. Käytettävissä olevan ajan vähäisyys ja ehdotusten suuri lukumäärä johtavat myös siihen, että arvostelussa näyttäisi korostuvan ehdotuksen herättämän yleisvaikutelman tärkeys suunnitelman yksityiskohtien sijaan. Tekstissä kuvataan pienoismallien ja perspektiivikuvien tärkeyttä juuri tällaisen tiedon välittäjinä. Tekstikatkelmassa korostetaan niin ikään, että arvostelu on kollektiivinen tapahtuma. On kuitenkin mielenkiintoinen kysymys, miten tasapuolisuus arvostelussa käytännössä tapahtuu arkkitehtien ja muiden arvostelulautakunnan jäsenten kesken, erityisesti jos arvostelu todella ensisijassa tapahtuu ”arkkitehtonisen idean” kautta:

Kollektiivisen arvostelun painopiste siirtyy tällaisessa tilanteessa synteettiseen tarkasteluun ja siihen tapaan, jolla ehdotusta koossapitävät moniulotteiset tilallis-ajalliset ongelmat esineellistyvät kunkin ehdotuksen hahmossa. Ehdotuksen arkkitehtoninen idea saa synteettisessä tarkastelussa enemmän painoa. (Ark 1979, kilpailuliite 1)

Lehtosen (1994, 97) mukaan arkkitehtien rooliksi kilpailujen arvostelussa usein muodostuu ehdotusten ”tulkinta” muille arvostelulautakunnan jäsenille. Näin arkkitehdit saavatkin helposti hallitsevan roolin arvostelutapahtumassa.

Mutta millainen edellä mainittu ”arkkitehtoninen idea” sitten tutkittujen tekstien mukaan käsitteenä oikeastaan on? Useistakin kirjastorakennusten kilpailujen teksteistä löytyy maininta, jossa näytetään viittaavan samaan asiaan, esimerkiksi:

Parhaat tulokset on yleensä saavutettu ehdotuksissa, joissa on tavoitettu vahva tilallinen jäsentely ja kantava arkkitehtoninen perusajatus. Tällöin on ilman irrallisia muotoaiheita ja väkinäistä eri teemojen yhdistelyä saatu rakennus pysymään hallittuna kokonaisuutena. (Ark 1990, Kilpailuliite 4)

Jatkakilpailun ensisijaisena valintakriteerinä palkintolautakunta piti ehdotusten kokonaisvaltaista arkkitehtonista laatua. Ehdotusten toiminnallista virheettömyyttä ei pidetty ratkaisevana. (Ark 1992, Kilpailuliite 2)

Ehdotukset, jotka muodostuivat formalistisista kappaleista, tuntuivat väkinäisiltä. Arkkitehtoninen kokonaisuus jäi muodostumatta. (..) Parhaissa töissä tilalliset ratkaisut ja korostukset liittyvät luontevasti kirjastorakennuksen toiminnalliseen konseptiin. (Ark 2002, kilpailuliite 1)

Arkkitehtonisessa ideassa yhdistyisi näiden tekstien mukaan ideaalisesti sekä kirjastorakennuksen toiminnalliset että esteettiset ominaisuudet yhdeksi yhtenäiseksi kokonaisuudeksi. Vaikka teksteissä itse asiassa puhutaan enemmän esteettisistä ominaisuuksista: ”muotoaiheet”, ”teemat” ja ”korostukset”, ei niiden käyttämistä ilman sitoutumista kirjastorakennuksen toiminnalliseen sisältöön nähdä suotavana. Yksipuolisesti esteettisistä päämääristä lähtevän suunnittelun nähdään johtavan ”irrallisiin muotoaiheisiin” ja ”formaalisiin kappaleisiin”.

Tällainen arkkitehtonisen idean määrittely antoi ajatuksen käydä läpi koko tutkimusaineisto näiden kahden eri diskurssin, esteettisen ja toiminnallisen, kautta. Tämä osoittautuikin varsin hedelmälliseksi lähestymistavaksi aineistoon. Näiden kahden diskurssin sisältö ja erityisesti diskurssien välinen suhde näyttäytyy tutkimusaineistossa kompleksiseksi ja muuttuvaksi ilmiöksi. Tämän suhteen ja sen muutosten kautta on myös mahdollista luoda laajempaa tulkintaa koko tutkimusaineiston muuttuvista merkityksistä.

Esteettisen ja toiminnallisen diskurssin erottaminen toisistaan on ennen kaikkea metodinen toimenpide, jonka kautta tutkimusaineistoa tarkastellaan. Todellisuudessa ne esiintyvät paitsi rinnakkaisina, myös toisiinsa sekoittuneina. Kirjastorakennuksen toiminnallisuutta kuvataan usein tavoilla, joihin liittyy

estetisointia, ja esteettisyys voidaan useissa tapauksissa nähdä kirjastorakennuksen toiminnalliseksi tehtäväksi.

Mikäli tarkastellaan diskurssien välistä suhdetta ja sen ajallista muutosta, voidaan yksinkertaistaen sanoa, että toiminnallisuus korostuu tutkimusaineistossa 60-luvun lopusta 70-luvun loppuun ja osin 80-luvun alkupuolelle, minkä jälkeen kirjoituksissa on havaittavissa suhteellinen siirtyminen esteettisyyttä korostavaksi. Tämä on kuitenkin hyvin pelkistävä kuvaus diskurssien välisistä ajallisista suhteista. Todellisuudessa kaikista tutkituista artikkeleista läpi koko tutkimusaineiston on mahdollista löytää kummankin diskurssin esiintymistä.

Tutkimusaineistossa voidaan kuitenkin hahmottaa selkeitä kulminaatiopisteitä, joissa voidaan havaita tärkeitä diskurssien sisällön ja diskurssien välisen suhteen muutoksia. Tässä mielessä nostan erityisesti esiin kolme artikkelia, Kouvolan kaupunginkirjaston kilpailun tekstin (Ark 1969, Kilpailuliite 6), Tampereen kaupunginkirjaston kilpailun tekstin (Ark 1979, kilpailuliite 1) ja Tammisaaren kaupunginkirjaston projektiesittelyn (Ark 4/1979). Näissä artikkeleissa, joiden ajallinen väli on vain kymmenen vuotta, on hahmotettavissa ne keskeisimmät diskursiiviset muutokset, mitkä tästä tutkimusaineistosta on mielestäni havaittavissa.

Kouvolan kaupunginkirjaston kilpailun tekstiä vuodelta 1969 voi eräässä mielessä pitää toiminnallisen diskurssin huipentumana tässä tutkimusaineistossa. Kaikista tutkituista arkkitehtuurikilpailujen teksteistä se on selkeästi se, jossa puhtaimmin ilmenee toiminnallisuutta korostava diskurssi. Kirjastosta tulee tekstin mukaan suunnitella ”toiminnallisesti onnistunut käyttörakennus”. Siinä tuodaan ensimmäisen kerran voimakkaasti esiin, että kirjaston tilojen suunnittelun tavoitteena pidetään ”joustavaa mukautumista kirjastotoiminnassa tulevaisuudessa tapahtuviin muutoksiin”. ”Joustavuuden” käsitteestä muodostuukin koko loppuaineiston kannalta tärkein argumentaation keino kirjastotilojen suunnittelua määrittävässä toiminnallisessa diskurssissa.

Tampereen kaupunginkirjaston kilpailun tekstiä vain kymmenen vuotta myöhemmin, vuodelta 1979, voi pitää edellisen tekstin vastaparina. Se on itse asiassa ajallisesti seuraava kirjastorakennusta käsittelevä kilpailu, mikä *Arkkitehti*-lehden yhteydessä on julkaistu. Tässä tekstissä otetaan erittäin voimakkaasti kantaa sen puolesta, että kirjastorakennuksen suunnittelu ei voi vain lähteä ensisijassa

toiminnallisista tavoitteista. Tekstissä otetaan kielteinen kanta sellaiseen ”market-tyyppiseen halliratkaisuun, jossa tilajäsentely on toteutettu lähes kokonaan siirrettävin väliseinin ja kalustein”. Sen sijaan todetaan, että kirjastorakennuksen ”arkkitehtuurin tulee kuvastaa ja vastata elimellisesti myös kirjaston henkeä ja sen edustaman kulttuuripyrkimyksen arvoasemaa rakentavan yhteisön keskuudessa. Lattea, ilmeetön ja runoton rakennus ei voi sitä tehdä”. Tekstiä voidaankin pitää selkeänä murroskohtana, josta eteenpäin esteettinen diskurssi alkaa saada tutkimusaineistossa suhteellisesti suuremman painoarvon kuin toiminnallinen diskurssi.

Edellä olevan perusteella voidaan todeta, että se kirjastosuunnittelun paradigma, jonka syntyä Sievänen-Allen (1989) kuvaa, saisi puhtaimmin ilmaisunsa tässä tutkimusaineistossa 60-luvun lopusta 70-luvun loppuun ja osin 80-luvulla. Tampereen kaupunginkirjaston arkkitehtuurikilpailun teksti osoittaa, että tuossa vaiheessa arkkitehtikunta näyttäisi olleen valmis osin luopumaan tuon paradigman suunnitteluperiaatteista, tai ainakin ottamaan etäisyyttä niihin. On kuitenkin muistettava, että ”joustavuuden” käsite on eräs keskeisin tapa argumentoida kirjastorakennuksen toiminnallisuutta myös myöhemmässä tutkimusaineistossa. ”Avointa pohjakaavaa” tuleekin pitää kirjastosuunnittelun eräänä ideaalittyyppinä, joka sitten käytännössä toteutuu kirjastorakennuksissa eriasteisesti (Sievänen-Allen 1989).

Tammisaaren kaupunginkirjaston projektiesittelyn teksti, myös vuodelta 1979, on erittäin merkittävä artikkeli tutkimusaineistossani siitä syystä, että siinä ensimmäisen kerran ”kaupunkikuvan” käsite ilmenee sekä artikkelin koko sisällön kannalta keskeisenä, että argumentaatioltaan uudentyyppisenä käsitteenä. Syy, että kaupunkikuvan käsite saa juuri tässä tekstissä niin merkittävän aseman, johtuu varmasti osittain rakennuspaikan historiallisista arvoista joista todetaan, että kirjasto sijaitsee ”i de kulturhistoriskt och stadsbildsmässigt intressanta kvarteren”. Artikkelissa kuvataankin yksityiskohtaisesti ympäristön historiallista puuarkkitehtuuria ja sitä tapaa miten se on vaikuttanut tehtyihin suunnitteluratkaisuihin.

Artikkelia voidaan pitää ”kaupunkikuvan” käsitteen mahdollistamana uudentyyppisenä argumentaationa tutkimusaineistossa. Tässä artikkelissa ilmaistaan ensimmäisen kerran huoli kaupunkikuvan yhtenäisyyden vaarantumisesta ja korostetaan sitä, kuinka kirjastorakennus tulee suunnitella ympäristöönsä soveltuvaksi. Tästä lähtien kirjastorakennuksen suhdetta ympäristöönsä

tutkittavissa teksteissä määrittää keskeisesti seuraava tavoite. Kirjastorakennuksen avulla kaupunkikuvaa tulee ”eheyttää”. Tällaisen diskurssin myötä kirjastorakennuksen suhde ympäristöönsä muodostuu luonteeltaan melko passiiviseksi. Esteettisessä diskurssissa tämä tarkoittaa sitä, että suunnitteluratkaisujen argumentaatiossa korostuu pikemminkin pyrkimys, että kirjastorakennuksen tulee sopeutua katukuvaan kuin aktiivisesti erottautua siitä. Toiminnallisen diskurssin kannalta kaupunkikuvan käsitteen saama suuri määrällinen ja sisällöllinen painoarvo on mahdollisesti syynä myös siihen, että kirjastorakennuksen toiminnallinen suhde ympäristöönsä jää teksteissä niin paljon vaatimattomampaan asemaan.

Edellä olevaan on syytä tehdä pari tarkentavaa huomautusta. Se, että Tampereen kaupunginkirjaston teksti näyttää muodostavan niin selkeän diskursiivisen paradigman muutoksen tutkimusaineistossa, voi selittyä ainakin kahdesta syystä. Ensiksikin, jos 70-luvulla olisi järjestetty enemmän julkisia arkkitehtuurikilpailuja kirjastorakennuksista, niitä ei ainakaan ole julkaistu *Arkkitehti*-lehdessä, ne ehkä olisivat muodostaneet vahvemman esikuvan toiminnallisesta diskurssista. Tämä olisi puolestaan voinut vaikuttaa myöhemmän tutkimusaineiston sisällön muotoutumiseen.

Tässä yhteydessä täytyy kuitenkin muistaa, että 70-luvulla ja myös 80-luvulla useat kirjastot ovat osa kulttuurikeskuksia tai monitoimitaloja, joista kyllä on järjestetty arkkitehtuurikilpailuja. Näitä tekstejä ei kuitenkaan ole otettu mukaan tarkasteltuun tässä tutkielmassa, koska kirjastojen asema artikkelien teksteissä on arvioitu niin vähäiseksi. Kirjaston diskursiivisen määrittymisen kannalta nuo artikkelit eivät täten tuo olennaisesti mitään uutta tutkittavaan aineistoon.

Toiseksi, mikäli Tampereen kaupunginkirjaston kilpailun voittanut ja sittemmin toteutettu Pietilöiden suunnittelema kirjasto Metso (Ark 2/1987) ei olisi ollut arkkitehtuuriltaan niin poikkeuksellinen, on täysin mahdollista, että diskursiivisen paradigman muuttuminen olisi ilmennyt vähäisempänä ja tapahtunut ehkä hitaammin. Tutkimusaineisto tuntuu jossain mielessä muodostavan varsin suljetun diskursiivisen kontekstin, jossa eri ilmiöillä näyttää olevan suuri vaikutus toisiinsa.

On kuitenkin todettava, että kirjastorakennusta määrittävä diskurssi ei suinkaan muodosta mitään omaa autonomista kokonaisuuttaan, vaan on suoraan sidoksissa yleisempään arkkitehtuurin kenttään ja osin laajempiin muutoksiin yhteiskunnallisessa kehityksessä. Tätä kautta muutokset kirjastorakentamisessa

ovat seurausta muutoksista arkkitehtuurin muotien ja trendien vaihteluissa, jotka ovat lisäksi luonteeltaan kansainvälisiä. Esimerkiksi pohjoismainen kirjastorakentaminen vaikuttaa noudattavan hyvin samantyyppisiä kehityksen muutoksia ja diskurssin muotoiluja (vertaa esimerkiksi Ruotsin osalta Ehlin 1990).

Tutkielmani havainnot tukevat mielestäni von Bonsdorffin (1991) tutkimusta arkkitehtuurin diskursiivisesta määrittymisestä *Arkkitehti*-lehdessä vuosina 1940–1989. Von Bonsdorff jäsensi tutkimusaineistonsa kolmen diskurssin kautta, joille hän antoi nimet: absoluuttinen arkkitehtuuri, toiminnallisuuden arkkitehtuuri ja merkityksellinen arkkitehtuuri. Nämä diskurssit esiintyivät hänen mukaansa rinnakkaisina kautta aineiston, mutta niillä oli myös tietyt ajalliset painopisteet. Täten absoluuttinen arkkitehtuuri määritti erityisesti 50-lukua, toiminnallisuuden arkkitehtuuri 60- ja 70-lukua ja merkityksellinen arkkitehtuuri 80-lukua.

Tutkielmassani tarkasteltu esteettinen diskurssi on mielestäni sisällöllisesti erittäin yhteneväinen von Bonsdorffin "absoluuttisen arkkitehtuurin" diskurssin kanssa. Von Bonsdorffin (1991, 43) mukaan absoluuttinen arkkitehtuuri "seuraa omia, sisäisiä sääntöjään" ja siinä arkkitehtuuria käsitellään "formaalissa taidekontekstissa". Tämä vastaisi analyysiäni esteettisestä diskurssista, jossa kirjastorakennus määrittyy pitkälti arkkitehdin laatiman idealisoidun ja abstrahoidun suunnitelman kautta, katso erityisesti alaluku 4.3.1.

Von Bonsdorffin käsite "toiminnallisuuden arkkitehtuuri" vaikuttaisi puolestaan osin hyvin yhtenevältä tässä tutkielmassa tarkastellun toiminnallisen diskurssin kanssa. Von Bonsdorffin (1991 53-66) mukaan toiminnallisuuden arkkitehtuuri "ei lähesty arkkitehtuuria taiteen näkökulmasta", ja sille ominaisia käsitteitä ovat esimerkiksi "avoin muoto", "joustavuus" ja "arvojen mitattavuus". Tutkielmassani tarkasteltu kirjastorakennuksen määrittymisen toiminnallisen diskurssin kautta tapahtuu pitkälti "joustavuuden" käsitteen argumentaation kautta, jonka ilmestyminen tutkimusaineistoon voidaan jäljittää Kouvolan kaupunginkirjaston arkkitehtuurikilpailun tekstiin (Ark 1969, Kilpailuliite 6), katso edellä ja alaluku 4.3.2.

Tutkielmassani luonnostellut diskurssien väliset ajalliset vaihtelut näyttäisivät myös hyvin samansuuntaisilta kuin von Bonsdorffin tutkimuksessa esitetyt arkkitehtuurin määrittelyn ajalliset

painopisteet. Kirjastorakennuksen määrittäminen korostuneesti toiminnallisen diskurssin kautta vastaisi pitkälti von Bonsdorffin "toiminnallisuuden arkkitehtuurin" ajanjaksoa. Tutkielmassani määritelty tietynlainen diskursiivisen paradigman murros aivan 70-luvun lopussa, erityisesti Tampereen kaupunginkirjaston arkkitehtuurikilpailun tekstissä (Ark 1979, kilpailuliite 1), vastaisi ajallisesti von Bonsdorffin hahmottamaa siirtymää "merkitykselliseen arkkitehtuuriin". Mielestäni omassa tutkimusaineistossani tuo diskursiivinen siirtymä tapahtuu kuitenkin pikemminkin, käyttäen von Bonsdorffin termiä, "absoluuttiseen arkkitehtuuriin". Eroavaisuus voisi johtua ensiksikin siitä, että von Bonsdorff tarkasteli tutkimuksessaan teoreettisempia ja ohjelmallisempia tekstejä, joissa arkkitehtuuria pyrittiin määrittelemään. Toiseksi von Bonsdorffin tutkimus päättyi vuoteen 1989, tutkielmassani olen tarkastellut diskurssin painopisteen suhteellista muuttumista myös koko 90-luvun ja 2000-luvun alun kautta. Tulosten osittaista eroavuutta tärkeämpää on kuitenkin korostaa, että tietyn tyyppiset diskursiiviset murroskohdat vaikuttavat yhteneviltä. Tämä tukisi sitä päätelmää, että kirjastorakennusten määrittäminen arkkitehtien diskurssissa on merkittävästi sidoksissa laajempaan, yleiseen arkkitehtuurin diskurssiin.

4.1.2 Arkkitehtuurin positiointi

Tutkimusaineiston teksteissä esiintyy jonkin verran pyrkimystä eksplisiittisesti positoida kirjastorakennusten ja niille soveltuvan arkkitehtuurin luonnetta ja asemaa osana laajempaa kulttuurista kenttää. Vaikka määrällisesti nämä tekstit muodostavat marginaalisen osan tutkimusaineistoa, tarjoavat ne mielestäni mielenkiintoisen näkökulman aineiston laajemman analysoinnin kannalta. On ehkä hivenen yllättävää, miten yksimielisesti kirjastorakennukset näissä tekstikohdissa määrittyvät osaksi korkeakulttuuria, esimerkiksi:

Olematta populistinen Kuhmon kirjastotalo puhuttelee arkkitehtuurin kieleen perehtymätöntäkin ja saavuttaa silti korkean taiteellisen tason. (Vaahtera Ark 2/1989, 67)

Kirjasto ei ole nykyisellään ainoastaan lainaus- ja lukupiste. (..) Myös yleisön oleskelu- ja kahviotilat ovat olennainen osa nykypäivän kirjastoa. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että kirjaston sisätilojen tulisi kilpailla kauppagallerioiden tai puuhamaiden kanssa. Niistä tulee edelleen olla aistittavissa kulttuurirakennuksen pitkä traditio. (Ark 1992, Kilpailuliite 2)

Kirjaston hengen tavoittamiseksi on turha mennä yleisiin kirjastoihin. Ne kun ovat kutistuneet monivirikkeellisten vapaa-ajankeskusten alisteisiksi osiksi, ja samalla kadottaneet luonteensa itsenäisinä instituutioina. Käynti tieteellisessä kirjastossa palauttaa uskon niihin mahdollisuuksiin, mitä yleisellä kirjastolla voisi olla. Terveystieteiden uutta kirjastoa ei voi kutsua puuhamaaksi. (Ilonen Ark 6/1998, 58)

Ilmaisut kuten ”korkea taiteellinen taso” ja ”kulttuurirakennuksen pitkä traditio” kuvaavat mielestäni hyvin sitä selkeää suunnitteluparadigman muutosta, mikä tässä aineistossa on selkeästi paikannettavissa Tampereen kaupunginkirjaston kilpailun tekstiin vuodelta 1979. Reijosen (1995, 83) mukaan arkkitehtien tapa määrittää kirjastorakennukset "kulttuuritiloiksi" on retorinen keino hakea kollektiivista arvostusta omalle työlle.

Kirjastorakennus positioituu edellä olevissa teksteissä julkiseksi rakennukseksi tavalla, jossa halutaan korostaa sen aseman korkeakulttuurista ja kulttuurista traditiota säilyttävää ja jatkavaa luonnetta. Näin jyrkkä erottautuminen ”populistisesta” suunnittelusta sisältää mielestäni kuitenkin vähintään implisiittisen ristiriidan modernia kirjastoinstituutiota keskeisesti määrittävän demokraattisuuden ideaalin kanssa.

Teksteissä on itse asiassa pitkälti kyse arkkitehtien ja kirjaston käyttäjien eli yleisön välisen valtasuhteen määrittelystä. Kirjastorakennus nähdään kyllä julkisena tilana, joka on suunniteltu käyttäjiään varten, mutta samalla kyseenalaistuu se, mikä asema käyttäjillä viimekädessä voi olla tuon tilan määrittelijöinä.

Ilmaisuja ei pidä kuitenkaan tulkita niin, että kirjastorakennuksia ei tutkimusaineiston tekstien mukaan suunniteltaisi käyttäjille, tai että heitä ei otettaisi suunnittelussa huomioon. Päinvastoin, teksteistä on löydettävissä useitakin kohtia, joissa suunnittelu on erityisesti kuvattu tulevan käytön kannalta. Esimerkiksi valaistus on yksityiskohta, joka nousee usein esiin:

Rautalankalasisista valmistetun kannen päälle sijoitetut hyllykohtaiset valaisimet ovat helposti huollettavia, ja ne poistavat vaikutelman perinteisestä pelastusveneeseen lailla riippuvasta valorampista. (Ark 6/1992, 28)

Lainaussalin valaistukseksi on valittu katto- ja seinäpintojen kautta heijastuva laajapintavaalaistus. Näin saadaan tasainen valo ja vältetään kirjastosalien näkymää usein hallitseva loisteputkisto. (Ark 6/1992, 58)

Valaistuksen yksityiskohtien suunnittelu perustellaan näissä teksteissä valaisten teknisen huollettavuuden ja valon tasaisuuden ja miellyttävyyden kannalta. Samalla kun kuvataan suunnittelun toiminnallisia lähtökohtia, rakennetaan itse asiassa kuvaa asiantuntijuuteen perustuvasta arkkitehtonisesta suunnittelusta, jonka vastakohtaksi positioituu tavanomainen, yleinen ja toiminnallisesti jopa huono suunnittelu.

4.1.3 Kirjastorakennuksen konseptualisointi

Tarkastelen lopuksi useimpaan kirjastorakennuksen projektiesittelyyn liittyvää konseptualisointia. Konseptualisoinnilla tarkoitan pyrkimystä kuvata kirjastorakennuksen suunnitelma mahdollisimman lyhyessä ja selkeässä muodossa, usein erilaisten metaforien avulla. Metaforien käyttö tarjoaa tavan esittää kirjastorakennuksen suunnitelmaan liittyvät monitahoiset ominaisuudet tiivistetyssä muodossa. Konseptualisoinnin voi nähdä olevan tietynlainen vastinpari ”arkkitehtoniselle idealle”, jota tarkastelin edellä. Tässä mielessä konseptualisointeja voi pitää yrityksenä sanallistaa ”arkkitehtoninen idea”.

Koska useimmista kirjastorakennusten projektiesittelyistä on löydettävissä suunnitelman jonkinlainen konseptualisointi, näyttäisi se liittyvän keskeisesti tapaan kuvata rakennusten suunnitelmia arkkitehtien käyttämässä diskurssissa. On erittäin todennäköistä, että konseptualisoinnin tapainen mekanismi liittyy yleisemminkin arkkitehtien ammatillisen tiedonhallinnan keinoihin. Käytännön suunnittelutyössä konseptualisointi toimisi tapana hallita suunnittelutehtävään liittyvän tiedon määrää ja kompleksisuutta.

Kirjastorakennusten projektiesittelyissä konseptualisoinnilla on lähinnä kommunikatiivinen funktio. Sen avulla kirjastorakennuksen tilallinen suunnittelu esitetään tiivistetyssä ja ymmärrettävässä

muodossa. Tutkimusaineiston teksteissä konseptualisointia on periaatteessa lähinnä kahdentyyppistä, kirjastorakennuksen tilallinen suunnittelu esitetään joko abstraktimpaan kompositioon tai eräänlaiseen kaupunkimetaforaan perustuvana.

Arkkitehtoniseen kompositioon perustuvat konseptualisoinnit ovat aineistossa lukumääräisesti vähemmistönä:

Ratkaisu perustuu noin sata metriä pitkään, avointa maisematilaa rajaavaan kirjasto-osaan, ”kaariseinään”, jonka suojaan kotiseutumuseon siirretyt rakennukset jäävät. (Ark 6/1992, 36)

Keravan kaupunginkirjasto jakautuu kahteen hyvin eriluonteiseen osaan. (..) Kirjaston sisäarkkitehtuuri on yhtä ulkoarkkitehtuurin kanssa; sama dualismi, joka näkyy julkisivuissa, hallitsee myös kirjastotiloja. Rakennuksen keskellä kulkee linja, joka erottaa maailmat tiukasti toisistaan. Kontrastinen ajattelu on viety johdonmukaisesti läpi. Se ilmenee massoitelussa, tila-ajattelussa, väreissä ja ennen kaikkea päämateriaalien, tiilen ja puun vuoropuhelussa. (Ark 6/2004, 44)

Rakennus on eri massakappaleiden kollaasi; pieni kylä, jossa eri toiminnoille on oma ”talonsa”. (..) Keskeinen teema on seinäpintojen värien ja materiaalien jatkuvuus ulkoa sisälle. Kokonaiskomposition johdonmukaisuuden ja selkeyden lisäksi eri osastojen ”tunnusväri” ja ”tunnusmateriaali” - teema parantaa orientoituvuutta rakennuksen sisällä. (Ark 5/1999, 44)

Konseptualisointi tapahtuu teksteissä ”sata metriä pitkän kaariseinän”, ”dualistisen kontrastin” ja ”massakappaleiden kollaasin” tapaisilla ilmaisuilla. Kompositioon perustuva konseptualisointi on luonteeltaan abstraktia ja yleispätevää. Edellä mainitut konseptualisoinnit voisivat olla yhtä hyvin jonkin toisen rakennustyyppin kuin kirjaston suunnitelmia.

Kaupunkimetaforaa hyödyntävässä konseptualisoinnissa kirjastorakennuksen suunnitelma vertautuu kaupungin muotoihin, esimerkiksi katuihin, kortteleihin ja aukioihin:

Pohjaratkaisun kokoavana teemana on ulko-ovelta alkavan pitkän sydänseinän viereen sijoitettu ”kirjastokatu”. Kaikki kirjastopalvelut sijaitsevat tämän ”kadun” varrella. (Ark 2/1989, 62)

Kaupunginkirjaston tilat on ratkaistu "kirjastokaupungin" tapaan. Tilat on jäsenetty ylävalaistuilla "sisäkaduilla" neljään kortteliin. Sisääntulojen tuntumassa, katujen risteyksessä, on yleisökahvila ja sanomalehtilukusali. (Ark 6/1992, 26)

Sisätiloja jäsentävät korkeat kuilumaiset ylävalolla valaistut "kadut", jotka johtavat talon sydämessä sijaitsevasta sisääntuloaulasta - keskusaukiolta - kohti puutarhoja, "puistoja". Katukuulut jaksottavat kirjastojen kokoelmatilaa avaten rakennusta halkovia pysty- ja vaakasuuntaisia näkymiä. (...) Julkisivukehää rytmittävät kolme sisätiloista lasiseinillä erotettua puutarhaa - Niilin arboretum, Roomalainen puutarha ja Kiotolainen bambupuutarha. Ne edustavat vanhojen kulttuurialueiden maisemaa tai puutarhataidetta symboloiden samalla kulttuurien globaalia vuorovaikutusta ihmiskunnan tiedon kehityksessä. (Ark 6/1999, 26)

On varsin yllättävää, miten yleinen jonkinlaiseen kaupunkimetaforaan perustuva konseptualisointi tässä tutkimusaineistossa on. Osaksi tämä voi johtua siitä, että *Arkkitehti*-lehti muodostaa diskursiivisesti varsin suljetun aineiston. Tämä näkyy siinä, että samanlaiset ilmaisut tuntuvat toistuvan aineistossa hyvin usein. Osaksi kaupunkimetaforan suosio voisi selittyä myös sillä, että sen avulla kirjastorakennuksen tilat esitetään orientaatioltaan selkeiksi. Kirjastorakennuksen sisätilojen selkeys, liikkumisen helppous ja toimintojen ja aineistojen helppo löydettävyys vertautuu tämän metaforan käytön kautta kaupungin muodon tuttuuteen ja tunnistettavuuteen.

Kuten Viikin infokeskuksen konseptualisointi (Ark 6/1999, 26) osoittaa, siihen voi liittyä myös moniulotteisempia kerronnallisia tavoitteita. Infokeskuksen puutarhojen, "puistojen" avulla rakennetaan symbolinen esitys inhimillisen tiedon kehityksen "globaaleista vuorovaikutuksista". Konseptualisointi kommunikatiivisena keinona onkin esimerkki arkkitehtoniseen diskurssiin liittyvästä narratiivisuudesta (vertaa Laine 2003). Sen avulla rakennetaan eräänlainen tilallinen kertomus kirjastorakennuksen suunnitelmasta, jota artikkeleihin liittyvä monipuolinen visuaalinen aineisto vielä lisäksi tukee.

4.2 Kirjastorakennuksen liittyminen ympäristöönsä

4.2.1 Esteettisyys

Tutkimusaineiston osa, joka käsittelee kirjastorakennuksen liittymistä ympäristöönsä, keskittyy ennen kaikkea ”kaupunkikuvan” käsitteen ympärille. Jo itse käsitteestä voi havaita, että sen kautta kaupunkia tarkastellaan ensisijaisesti visuaalisena kokonaisuutena. Hentilän ja Wiikin (2003) mukaan kaupunkikuva muodostuu yhtäältä kaupungin fyysisistä ja näkyvistä muodoista, jotka ovat kaupungin kehittyessä aina jonkinasteisessa jatkuvassa muutoksessa. Kaupunkikuvaa pyritään ohjaamaan ja kontrolloimaan esimerkiksi kaavoituksen ja rakennusvalvonnan tapaisilla viranomaistoimilla. Toisaalta kaupunkikuvaan kuuluu myös kokemuksellinen, henkilökohtaisiin kokemuksiin ja niiden tulkintaan liittyvä puoli, jota on vaikeampi mitata ja ottaa huomioon suunnittelussa (Hentilä & Wiik 2003, 6-7).

Tutkimusaineistossa kaupunkikuvaa tarkastellaan lähinnä puhtaasti visuaalisena ja esteettisenä ongelmana. Teksteissä kysymys kaupunkikuvasta määrittyy kirjastorakennuksen visuaalisen hahmon kautta, kuinka kirjastorakennuksen tulee esimerkiksi mittakaavansa, materiaaliensa ja värityksensä kautta soveltua ympäristöönsä. Kaupunkikuva on tutkimusaineistossa kuitenkin monitahoinen käsite ja sen sisällössä ja muotoilussa on havaittavissa myös ajallisia muutoksia.

Kaupunkikuva ei ole teksteissä alkujaan kuitenkaan mikään problemaattinen käsite. Siitä ei itse asiassa puhuta juuri mitään tutkimusaineiston alkupään teksteissä:

Rovaniemen kaupunginkirjasto on osa Rovaniemen hallinto- ja kulttuurikeskussuunnitelmaa. (..) Seinäjoen kirjasto, jonka on rakennuttanut Seinäjoen kaupunki, kuuluu osana Seinäjoen hallinto- ja kulttuurikeskukseen. (Ark 2/1968, 31,40)

Asemakaavan valmistuttua voitaneen varsin lähellä kirjastotaloa sijaitsevat asuinrakennukset poistaa ja korttelin pohjoisosa muodostaa puisto- ja paikoitusalueeksi, jolloin rakennus saa nykyistä enemmän väljyyttä ympärilleen. (Ark 8/1969)

Ympäröivät rakennukset ovat aiheuttaneet sen, että ratkaisut, jotka perustuvat hyvin yksilöllisiin muoto- tai rakenne-efekteihin, eivät ole johtaneet kaupunkikuvan kannalta hyvään lopputulokseen. (Ark 1969, Kilpailuliite 6)

Alvar Aallon suunnittelemat Rovaniemen ja Seinäjoen kirjastot ovat yksinkertaisesti osa saman arkkitehtitoimiston laatimaa julkisten rakennusten kokonaisuutta. Kuopion pääkirjaston valmistumisen yhteydessä esitetään puolestaan ympäröivien rakennusten purkua ideaalisemman, puistomaisen kokonaissuunnitelman saavuttamiseksi. Kouvolan pääkirjaston kilpailussa kaupunkikuvaa tarkastellaan esteettisenä kokonaisuutena, jossa pyritään tasapainoisuuteen ja harmoniaan.

Tutkimusaineistossa kaupunkikuva vaikuttaa alkujaan puhtaasti esteettiseltä käsitteeltä, jossa tavoiteltavana ideaalina näyttäytyy arkkitehdin suunnitelma yhtenäinen kokonaisuus, jonka harmoninen osa kirjastorakennuksen tulisi olla. Sisällöllisenä käsitteenä kaupunkikuva määrittyy varsin staattisena ja kontrolloituna. Muutokset kaupunkikuvassa määrittyvät puhtaasti arkkitehtonisen suunnittelun seurauksiksi.

Mutta 1970-luvulle tultaessa tapahtuu selkeä muutos, joka voidaan jäljittää myös tutkimusaineiston teksteissä:

Ekenäs nya bibliotek och arbetarinstitut ligger i de kulturhistoriskt och stadsbildsmässigt intressanta kvarteren vid Raseborgsvägens början. (...) Ekenäs stad har medvetet gått in för att trots nyanvändning bevara kvarterens ursprungliga karaktär. Detta har lyckats till de delar, som är i stadens och församlingens ägo. Tyvärr har endel tomter i området västra del blivit föremål för krassa spekulationer i bostadsbyggeri och bebyggts på ett tarvligt och okunnigt sätt. (Ark 4/1979, 30)

Kuten useimmissa Suomen kaupungeissa, on myös Joensuussa viime vuosikymmenen rakentaminen muuttanut voimakkaasti vanhaa kaupunkikuvaa. (...) Funktionalismin ihanteiden mukainen avokorttelirakentaminen on pitkälle hävittänyt vanhalle kaupunkirakenteelle ominaisia

suljettuja katutiloja. (...) Nykyisin ovat käsitykset muuttuneet voimakkaasti pyrkimykseksi pelastaa vielä mitä pelastettavissa on. (Ark 1982, Kilpailuliite 4-5)

Nopean kasvun piirteet ovat nähtävissä Riihimäen kaupunkirakenteessa. Vilkas Hämeenkatu johtaa kaupungin lävitse ilman keskeisen torin tai aukion aiheuttamaa pysähdystä. Julkiset rakennukset sijaitsevat hajallaan, kaupungintalolta puuttuu raatihuoneen ilme. (Ark 7/1987, 56–57)

Kaupunkikuvan muutoksen taustalla nähdään neutraalimmin ilmaistuna ”nopea kasvu” tai ”funktionalismin ihanteet”, kriittisemmin puhutaan ”häikäilemättömästä spekulatiosta”. Kritiikki kohdistuu itse asiassa kahteen eri asiaan. Yhtäältä esiin tuodut ongelmat, kuten taitamaton suunnittelu, yksipuolinen taloudellinen voitontavoittelu rakentamisessa ja liikenteen määräävä asema kaupunkisuunnittelussa osoittavat arkkitehtien menettämää asemaa rakennusten ja kaupunkien suunnittelijoina. Toisaalta on nähtävissä myös etäisyydenottoa aiempaan arkkitehtuurisuunnitteluun, jonka ei nähdä kyenneen tuottamaan sen paremmin yhtenäistä kaupunkia, kuin kulttuurista tehtävänsä ja asemaansa ilmentäviä julkisia rakennuksiakaan. Arkkitehtuurikentän sisäisenä ilmiönä on kyse osasta laajempaa modernistiseen arkkitehtuuriin kohdistunutta kritiikkiä, johon liittyi muun muassa post-modernismiksi kutsutun kansainvälisen arkkitehtuurisuuntauksen synty (katso esimerkiksi Koho 1996).

Lähtemättä analysoimaan tilannetta tarkemmin vaikuttaa mielenkiintoiselta, miten sekä ulkoiset että ammattikunnan sisäiset muutokset tapahtuvat ja saavat ilmauksensa ammatillisessa diskurssissa samanaikaisesti. Tämä murros on myös paikannettavissa tässä tutkimusaineistossa kirjastorakennusta määrittävän diskurssin painopisteen suhteellisessa siirtymisessä esteettisyyttä korostavaksi. Toiminnallisuuden sijaan aletaan korostaa esteettisiä, kulttuurisia ja historiallisia arvoja. Toiminnallisuuden väistyessä arkkitehtuurin yhteiskunnalliset päämäärät ja tavoitteet alkavat korvautua enenevässä määrin arkkitehtuurin omilla sisäisillä, kulttuurisilla päämäärillä.

Tarkasteltavana olevan tutkimusaineiston kannalta on merkittävää, että 80-luvun alusta lähtien kaupunkikuvan käsite saa aineistossa huomattavasti aiempaa suuremman roolin. Kaupunkikuvasta muodostuu yhä tärkeämpi suunnittelukriteeri, jonka mukaan kirjastorakennusten suunnitelmia aletaan

arvioida esimerkiksi arkkitehtuurikilpailujen teksteissä. Kaupunkikuvan ongelma jakautuu aineistossa periaatteessa kahteen kysymykseen, kuinka kirjastorakennuksen avulla eheytetään olemassa olevaa kaupunkikuvaa ja kuinka kirjastorakennus tulisi suunnitella ympäristöönsä soveltuvaksi.

Kaupunkikuvan eheyttämisestä muodostuu teksteissä tavoite, joka määrittää kirjastorakennuksen suunnittelua läpi koko myöhemmän tutkimusaineiston:

Yhdellä keskikokoisella kirjastorakennuksella ei tietenkään pysty kiinteyttämään kaupunkirakennetta, mutta se antaa kuitenkin mahdollisuuden jalostaa ja eheyttää ympäristöä.
(Ark 7/1987, 56–57)

Tavoitteena oli lisäksi ympäröivän keskeneräisen ja muutostilassa olevan kaupunkirakenteen eheyttäminen. Kirjaston tuli muodostaa kaupunkikuvallinen lähtökohta lähiympäristön myöhemmälle rakentamiselle. (Ark 5/1999, 54)

Rakennuspaikka erilaisten kaupunkikuvallisten ja –tilallisten rakenteiden risteyskohdassa oli vaativa. (..) Tuleva kirjastorakennus todettiin kaupunkikuvallisesti oikean kokoiseksi. Riittävän isona se parhaimmillaan muodostaa uutta kaupunkitilaa ja eheyttää Keravan keskustarakennetta.
(Ark 2002, kilpailuliite 1)

Kaupunkikuvan eheyttämisen yhteydessä kirjastorakennuksen tehtäväksi määrittyy toimiminen ”kaupunkikuvan lähtökohtana” ja ympäristön ”jalostaminen”. Arkkitehdin suunnittelemana kirjastorakennus on siis paitsi kaupunkikuvaa korjaava elementti, se myös nostaa alueen arvoa ja toimii esikuvana tulevalle rakentamiselle. Eheyttämis-diskurssissa on itse asiassa kyse paitsi kaupunkikuvan restauroitiosta, myös yrityksestä palauttaa arkkitehtien menettämää asemaa ja arvovaltaa kaupunkien ja rakennusten suunnittelijoina.

Kaupunkikuvan problematisoituminen teksteissä rakentuukin pitkälti sellaisen argumentaation kautta, jossa se määrittyy ammattitaitoa vaativaksi erityiseksi suunnitteluongelmaksi:

Studiet av kvarterets allmänna struktur och taklandskap bidrog till att vi accentuerade bibliotekets huvuddelar med vart sitt valmtak mellan vilka ett skylightförsatt plant tak motsvarar bibliotekets centrum. (..) Behovet av läsgrupper och utblick mot parken inspirerade oss att med erkerutbyggnader finna en lösning för detta, som samtidigt anknöt till den gamla trähusarkitekturens motivkrets. I materialval, ytstruktur och massfördelning har vi medvetet strävat till att anknyta till den äldre arkitekturen *utan att substantiellt kopiera den*. (Ark 4/1979, 30, alkuperäinen kursivointi)

Juuri tässä osassa Vallilaa vanhoja rakennuksia on purettu paljon, ja uudet rakennukset yrittävät osaltaan palauttaa alueelle sen alkuperäisen luonteen. Katujen puolelta rakennukset suorine seinineen ovat moderni vastine entisille puutaloille. (Ark 1/1992, 26)

Kirjastorakennus liitetään ympäristöönsä ”ilman kopiointia” ja ”modernina vastineena” vanhoille rakennuksille. Teksteissä rakennetaan käsitystä luovasta, ainutkertaisesta suunnittelutyöstä. Kirjastorakennuksen liittymien ympäristöönsä ei voi tapahtua vain mekaanisesti toistamalla ympäröivän kaupunkikuvan visuaalisia piirteitä. Tammisaaren kaupunginkirjaston projektiesittelyssä kuvataan toisaalta myös, miten luova ja toiminnallisia tarpeita soveltava suunnittelutyö perustuu kuitenkin yksityiskohtaiseen perehtymiseen alueen arkkitehtuuriin ominaisuuksiin.

Kaupunkikuvan käsitteen vakiintuminen kirjastorakennuksia käsittelevään diskurssiin, erityisesti osaksi arkkitehtuurikilpailujen tekstejä, johtaa mielestäni ennen pitkää sen jonkinasteiseen sisällölliseen latistumiseen. Kirjastorakennuksen sopeuttamisesta kaupunkikuvaan muodostuu suunnittelutavoite, jota ei pyritä teksteissä sen paremmin analysoimaan kuin kyseenalaistamaan. Myös keinot, miten kirjastorakennus tulee sopeuttaa ympäristöönsä alkavat vaikuttaa paikoitellen melko mekaanisilta, esimerkiksi:

Riihimäen kaupunginkirjaston julkisivumateriaalin valinnalle ei ympäristön kirjava materiaalista antanut selviä lähtökohtia. Eri vaihtoehtojen punnitsemisen jälkeen päätettiin pitäytyä ympäristön vaaleissa sävyissä, mutta valittiin aiemmin käytettyjä korkealuokkaisempi materiaali, keraaminen laatta. (Ark 7/1987, 59)

Kirjastoinstituution kannalta on mielestäni merkityksellistä, että tällaisen diskurssin myötä kirjastorakennuksen suhde ympäristöönsä alkaa määrittyä varsin passiiviseksi. Kun kaupunkikuvasta muodostuu teksteissä vakiintunut ja keskeinen osa kirjastorakennuksen suhdetta ympäristöönsä, vie se ikään kuin tilaa tuon suhteen mahdollisilta muilta ulottuvuuksilta. Esimerkiksi kirjastorakennuksen aktiivinen ja toiminnallinen suhde ympäristöönsä jää selkeästi kaupunkikuvallisen keskustelun varjoon.

Mutta mitä lähemmäs nykyaikaa aineistossa tullaan, sitä itsenäisemmäksi ja aktiivisemmäksi kirjastorakennuksen kaupunkikuvallinen suhde alkaa määrittyä osissa teksteissä. Raision kaupunginkirjastoa käsittelevät tekstit tarjoavat hyvän esimerkin tällaisista kaupunkikuvan käsitteeseen liittyvistä sisällöllisistä jännitteistä. Tekstit ovat myös mielenkiintoinen esimerkki, jossa samasta suunnitelmasta on olemassa kaikki tutkimusaineiston artikkelityypit, arkkitehtuurikilpailu, projektiesittely ja kritiikki. Sama kirjastorakennus määrittyykin eri teksteissä varsin eri tavalla:

Kaupunkikuvallisten ongelmien ratkaiseminen on yleensä edellyttänyt voimakasta kannanottoa Nesteentiehen. (...) Parhaat tulokset on saavutettu poikkeamalla Nesteentien arkisesta rakennusrintamasta sekä massoittelun, materiaalien että värityksen keinoin. Myös muotokieleltään vapaisiin kappalesommitelmiin ja orgaanisiin muotoihin perustuneet ehdotukset ovat usein onnistuneet. (Ark 1996, Kilpailuliite 5-6)

Auditorion rauhallisesti kaartuva seinäpinta luo sekä sisätilalle että ulkotilalle voimakkaan luonteen. Nesteentieltä eli päätulosuunnalta katsottuna tuo kaareva, rapattu ulkoseinälinja ”karakterisoi” paikan kulttuurirakennuksen arvon mukaisella tavalla. Toisaalta auditorion punainen seinäpinta liittyy rakennuksen ympäristöönsä. (...) apu ja toimistotilojen vaaleat, hiekanharmaat seinäpinnat liittyvät kirjastorakennuksen ympäristön vaaleisiin ja keltatilisisiin julkisiin rakennuksiin. (Ark 5/1999, 44)

..kirjaston suunnitteleminen hajanaiseen ja varsin vähän kiinnekohtia sisältävään kaupunkikuvaan on haastava tehtävä. (...) rakennustaiteellisesti varsin epätyytyttävä ympäristö antaa toisaalta arkkitehdille varsin vapaat kädet ja tarjoaa mahdollisuuden rohkeisiin ratkaisuihin. (...) Tavallisen talon asemasta uusi Raision kirjasto onkin värikäs, veistosmainen

kollaasi, joka pikemminkin erottuu ympäristöstään kuin sopeutuu siihen – onneksi näin.
(Jääskeläinen Ark 5/1999,52)

Kilpailun arvostelussa esitetään, että ”parhaat tulokset” on saavutettu suunnittelemalla kirjastorakennus voimakkaasti ympäristöstään poikkeavaksi, sekä muodoiltaan että väritykseltään. Tällaiseen, muun tutkimusaineiston kannalta varsin poikkeavaan suunnittelutavoitteeseen on ilmeisesti päädytty suunnittelupaikan kaupunkikuvallisen hajanaisuuden ja aluetta sivuavan vilkkaan liikenteen aiheuttaman häiriön takia. Valmistuneen kirjastorakennuksen projektiesittelyssä muutaman vuoden kuluttua kuvataan kuitenkin, että vaikka kirjastorakennus on suunniteltu ”kulttuurirakennuksen arvoa” nostavalla tavalla, on ympäristöstään poikkeava muotokieli kuitenkin sopeutettu ympäristöönsä värityksen avulla. Kritiikissä taas puolestaan ylistetään kirjastorakennuksen ”rohkeaa” erottumistaan ympäristöstään.

Raision kaupunginkirjaston tekstit kuvaavat hyvin kaupunkikuvalliseen keskusteluun liittyviä diskursiivisia jännitteitä. Vaikka kirjastorakennuksen sopeuttamisesta ympäristön kaupunkikuvaan muodostuu aineistossa varsin yksimielinen ja arkkitehtuurikilpailujen myötä ikään kuin virallinen suunnittelutavoite, on se aina potentiaalisessa ristiriidassa sellaisen esteettisyyttä korostavan diskurssin kanssa, jossa kirjastorakennuksen nähdään ilmaisevan ensisijaisesti arkkitehdin autonomista ja luovaa suunnittelutyötä.

Aineistosta on löydettävissä myös kohtia, joissa puhutaan selkeästi kirjastorakennuksen aktiivisemmasta ja moniulotteisemmasta suhteesta kaupunkikuvaan tai ympäristöönsä:

Parhaista ehdotuksista käy ilmi, että täysin omista ja itsenäisistä lähtökohdistaan kasvava kirjastorakennus pystyy muodostamaan riittävän painavan vastapoolin klassiselle kirkolle niin muodon kuin paikan hengen ja tunnelman osalta. (Ark 1984, kilpailuliite 8)

Pääkirjaston tulisi olla omaleimainen rakennus- eräänlainen maamerkki ympäristössään. Toiminnan idean tulisi näkyä rakennuksesta, joka tulisi olla kutsuva ja käytön kynnyistä madaltava, inspiroiva vapaa-ajan tila kaikenikäisille. (Ark 1992, Kilpailuliite 2)

Laakea, puujulkisivuinen rakennus hakee yhteyttä vanhan Rauman kaupunkitilojen rajauksiin ja yllätyksellisyyteen. (...) Lasisissa julkisivuissa on käytetty silkkipainantaa, jonka kuvioinnissa on tavoiteltu raumalaisen pitsin keveyttä: silkkipainetun lasin läpi suodattuva valo luo kokoelmatiloihin väreilevää pitsimäisyyttä. (Ark 6/2004, 36)

Kirjoitusten mukaan kirjastorakennuksen ulkoisen hahmon tulee lähteä ”täysin omista lähtökohdistaan” ja toimia ”omaleimaisena maamerkinä” ympäristössään. Tekstit voi nähdä selkeänä kannanottona sitä suunnitteluperiaatetta vastaan, että kirjastorakennuksen tulee ensisijaisesti vain sopeutua ympäristöönsä. Rauman kaupunginkirjaston projektiesittelyn tekstissä suhde kaupunkikuvaan näyttäytyy paitsi visuaalisena, myös luonteeltaan pikemminkin avoimempänä ja käsitteellisempänä suhteena.

Kirjastorakennuksen suhteessa ympäristöönsä esteettiseltä kannalta on myös vielä yksi mielenkiintoinen yksityiskohta. Riippuen siitä, liittyykö kirjastorakennus luontoon vai rakennettuun ympäristöön, näyttäisi tuo suhde määrittyvän tutkimusaineiston teksteissä selkeästi erilaisena. Suhde luontoon tai luonnonmaisemaan määrittyy luonteeltaan vapaampana ja avoimempänä, kun taas suhdetta rakennettuun ympäristöön määrittää sulkeutuneisuus ja rajautuvuus.

Useimmat tutkimusaineiston kirjastorakennukset on suunniteltu rakennettuun kaupunkiympäristöön, mutta joidenkin kirjastojen suhteen määrittelyssä ympäristöönsä korostuvat pikemminkin erilaiset luonnonelementit:

Veistoksellisuus sointuu yhteen puiston puiden kanssa. Katusivustoille istutettavat uudet puut sulkevat kirjaston piiriinsä. Puistomainen kokonaistila kasvaa, kun kirjastorakennus irtoaa suoraviivaisista lähinaapureistaan ja on muotosukulainen luonnolle. (Ark 2/1987, 28)

Katu nousee rautatien ylitettyään reilusti ympäristöönsä ylemmäksi jättäen kirjaston kainaloonsa. Linaussalin käpymäinen kaareva seinä myötäilee tien muotoa. (Ark 6/1992, 57)

Tilallisesti pyrimme avaraan, yhtenäiseen kirjastosaliin, jossa eri toiminnot liittyvät soljuvasti toisiinsa ja jokimaisemasta voi nauttia maksimaalisesti. (Ark 6/2003, 44)

Liittyessään luontoon kirjastorakennuksen muodossa korostuu esimerkiksi ”veistoksellisuus” tai ”käpymäinen kaarevuus”. Liittyminen luonnonmaisemaan kuvataan myös yleensä poikkeuksetta avoimena ja avautuvana, esimerkiksi Kuusankosken kirjastossa ”jokimaisemasta voi nauttia maksimaalisesti”. Suhde luontoon määrittyykin teksteissä hyvin positiiviseksi asiaksi, se vapauttaa kirjaston muotojen suunnittelun tavanomaisesta poikkeavaksi tai mahdollistaa kirjaston voimakkaan avaamisen ympäristöönsä.

Kirjastorakennuksen suhdetta kaupunkiin määrittää puolestaan sulkeutuneisuus ja rajautuminen:

Ruutukaupungin pelisääntöjä noudattaen rakennusmassa keskittyy tonttia sivuavien katujen kulmaan muodostamaan täsmällistä korttelinurkkaa. (...) tontin täyttää lähes kokonaan kompakti, tiukasti katulinjaan rajautuva nelikerroksinen rakennus. (Ark 2/1981, 44)

Avokorttelirakentaminen on hävittänyt vanhalle kaupunkirakenteelle ominaisia suljettuja katutiloja. Koskikatu on kuitenkin säilyttänyt kohtuullisesti puistovyöhykettä rajaavan seinämän luonteen. Tämän vuoksi myös kirjastotalo on sijoitettu Koskikadun katulinjaan. (Ark 6/1992, 26)

Rakennusmassoittelussa pidimme tärkeänä, että kirjasto muodostaa selvät rajaukset tärkeimmille julkisille alueille, varsinkin torille. (Ark 6/1992, 45)

Kirjastorakennuksen voimakas rajautuminen suhteessa rakennettuun ympäristöön näyttäisi tutkimusaineistossa olevan osittain seurausta edellä tarkasteltua pyrkimystä kaupunkikuvan eheyttämiseen. Kaupunkikuva käsitteenähän ilmestyy tutkimusaineistoon pitkälti sellaisen keskustelun kautta, jossa sen nähdään olevan vaarassa ja uhattuna. Kirjastorakennuksen suunnittelu korostuneen rajautuvaksi ”ruutukaupungin pelisääntöjen” mukaisesti olisi täten diskursiivinen vastareaktio tähän tilanteeseen. Tällainen reagointi voisi selittää sen, miksi teksteissä kirjastorakennuksen vapaampi ja aktiivisempi suhde kaupunkitilaan jää suhteellisesti niin paljon vähäisemmäksi.

On myös hyvin luultavaa, että suomalaisen 1900-luvun arkkitehtuurin määrittymiseen sisältyy laajempi semanttinen jako käsitteiden luonto/rakennettu välille. Missä määrin tällainen jako on juuri

suomalaista modernin arkkitehtuurin diskurssia määrittävää, tai mikä sen sisällöllisen rakentumisen tapa tarkemmin on, jää tämän tutkielman tutkimuskysymysten ulkopuolelle. Tutkimuskysymyksenä se omalta osaltaan edustaa mielenkiintoisesti länsimaiseen kulttuurin sisältyvää käsitteellistä erottelua luonnon ja kulttuurin välillä.

4.2.2 Toiminnallisuus

Tutkimusaineiston osassa, joka käsittelee kirjastorakennuksen liittymistä ympäristöönsä, on toiminnallisuutta korostavalla diskurssilla huomattavasti vähäisempi rooli, sekä määrällisesti että sisällöllisesti, verrattuna esteettiseen diskurssiin. Tämä johtunee mitä ilmeisimmin siitä syystä, että kaupunkikuvan käsite saa tutkimusaineistossa niin suuren osuuden.

Kirjastorakennuksen merkitystä kaupunkikuvan rakentajana voisi tarkastella myös toiminnallisena funktiona. Tällaista tulkintaa tukevat tekstit, joissa kuvataan kuinka kirjastorakennuksen kaupunkikuvallisena ”tehtävänä” on palauttaa, eheyttää tai kehittää alueen kaupunkikuvaa. Mutta tällainenkaan tulkinta ei mielestäni poista sitä tosiseikkaa, että teksteissä kaupunkikuva on kuitenkin viimekädessä esteettinen käsite, jossa kaupunkia tarkastellaan ensisijassa visuaalisena kokonaisuutena. Tällöin ei mielestäni tehdä riittävästi eroa sellaiseen diskurssiin, jossa kirjastorakennuksen liittymistä ympäristöönsä tarkastellaan selkeästi todella toiminnallisuuden kannalta.

Toiminnallisuutta korostavassa diskurssissa kirjastorakennuksen liittymistä ympäristöönsä tarkastellaan esimerkiksi sen kautta, mikä merkitys kirjaston sijainnilla on sen toiminnalle, tai miten ympäristö vaikuttaa kirjaston toimintojen suunnitteluun. Tutkimusaineistossa tällaiset tekstikohdat ovat kuitenkin määrällisesti varsin marginaalisia. Kirjastorakennuksen keskeisen sijainnin merkityksestä kerrotaan esimerkiksi:

Kuhmon kirjasto on keskustan reuna-alueella (..) Toive kirjastosta ihmisten kohtauspaiikkana ei toteudu parhaalla mahdollisella tavalla. Yksinäisyydessään kirjasto kaipaisi tuekseen jonkin muun kulttuuritoiminnon. (Vaahtera Ark 2/1989, 67)

Keskeinen sijainti yhdyskuntarakenteessa on kirjaston toiminnalle varsin oleellinen ehto. (Ark 6/1992, 51)

Kirjaston sijainnin tärkeys keskeisesti ”yhdyskuntarakenteessa” on suunnitteluperiaate, joka löytyy yleisesti lähes kaikesta kirjastorakennusten suunnittelua käsittelevästä kirjallisuudesta. Mutta kuten Rauhala (1989) toteaa, siitä on tullut suunnitteluperiaate, jonka sisältöä ei enää juurikaan kyseenalaisteta ja joka itse asiassa palvelee mahdollisesti enemmän muita kuin varsinaisia kirjaston toiminnallisia päämääriä. Rauhalan argumentaatiota tukee mielestäni tässäkin tutkimusaineistossa osoitettu kaupunkikuvan käsitteen saama suuri rooli diskurssissa, joka käsittelee kirjastorakennuksen liittymistä ympäristöönsä.

Tutkimusaineiston teksteistä löytyy itse asiassa varsin vähän mainintoja, joissa kuvataan miten kirjaston sijainti ympäristössään on vaikuttanut sen toiminnalliseen suunnitteluun muutoin kuin kaupunkikuvan kannalta:

Rakennuksen sisääntulotori avautuu myös länteen, tavoittaen kaupungin keskustasta saapuvat jalankulkijat. Kirkkokatua ei ole ratkaistu umpikorttelimaisesti, vaan torien ja vesialtaiden avulla on pyritty aikaansaamaan rikasilmeisiä kaupunkitiloja. (Ark 6/1992, 51)

Rakennus houkuttelee spontaaniin pistäytymiseen. Sen ekstrovertit toiminnat on suunnattu kaupunkilaisten jalankulkuväylille ja kulttuuritarjonta on kytketty eri ikäisten ihmisten arkipäivän reitteihin. (..) Kirjaston tilat nivoutuvat näiden jalankulkuväylien risteykseen tavoitellen vanhalle Porvoolle tyypillistä, intiimiä kujatunnelmaa. Poikkisuuntainen jalankulkureitti on viety ulkotilassa rakennuksen läpi. (Ark 4/2000, 58–59)

Pääsisäänkäynnin irrotimme Kuusankoski-talon seinälinjasta muodostamalla sille eräänlaisen seremoniallisen etupihan, joka virittää kirjastoon saapuvan hiljentyvän. (Ark 6/2003, 44)

On itse asiassa varsin mielenkiintoinen kysymys, miksi tutkimusaineiston teksteissä kuvataan niin vähän kirjaston lähiympäristöä toiminnallisena paikkana, joka tukee tai laajentaa kirjaston toimintaa julkisena rakennuksena. Eräs selitys tälle voisi löytyä edellisen alaluvun lopusta, missä kuvasin

kirjastorakennuksen ulkoisen kaupunkikuvallisen hahmon määrittymistä rakennettu ympäristö/luonto dikotomian kautta. Tässä dikotomiassa kirjastorakennuksen suhde kaupungin rakennettuun ympäristöön määrittyi tavalla, jossa korostui tämän rajapinnan sulkeutuneisuus, ”muurimaisuus”.

Ensimmäisen sitaatin tekstissä on ikään kuin jouduttukin perustelemaan, miksi suunnittelussa on poikettu vallitsevasta käytännöstä. Sitä ei olekaan ratkaistu sulkeutuneesti, ”umpikorttelimaisesti” vaan vapaammin julkista, toiminnallista kaupunkitilaa muodostaen. Seuraavassa sitaatissa kuvataan myös kirjastorakennuksen kytkemistä ihmisten toimimiseen ja liikkumiseen arkipäivässä. Kirjastorakennuksen aktiivinen suhde ympäristöönsä realisoituu konkreettisella tavalla kirjaston läpi suunnitellun jalankulkureitin hahmossa. Viimeisessä sitaatissa kuvataan jälleen kirjastorakennuksen vapaampaa suhdetta kaupunkikuvallisiin katulinjoihin, jonka avulla on voitu muodostaa julkista tilaa kirjaston ympärille korostamaan sen toiminnallista, kulttuurista tehtävää.

Kuten olen aikaisemminkin tässä tutkielmassa todennut, esteettisyyden ja toiminnallisuuden erottaminen on ennen kaikkea metodinen toimenpide, jonka kautta tutkimusaineistoa tarkastellaan. Todellisuudessa ne näyttäytyvät arkkitehtuurin diskurssissa varsin kompleksisella tavalla toisiinsa kietoutuneilta käsitteiltä. Edellä olevienkin sitaattien tekstien ilmaisuissa, kuten ”rikasilmeisyys”, ”tunnelmallisuus” tai ”seremoniallisuus” huomataan, miten toiminnallisuutta kuvataan tavalla, mihin sekoittuu enemmän kuin ripaus estetisointia ja ylevöittämistä.

4.3 Kirjastorakennuksen tilojen suunnittelu

4.3.1 Esteettisyys

Esteettisyyttä korostavassa diskurssissa kirjastorakennuksen suunnittelu nähdään kokonaisvaltaisen, ennen kaikkea esteettisen suunnitelman laatimiseksi. Kokonaisvaltaisuus teksteissä tarkoittaa esteettisen, arkkitehtonisen suunnittelun mahdollisimman täydellistä ulottamista koko kirjastorakennukseen, sen pienistä yksityiskohdista aina rakennuksen kokonaishahmoon saakka. Tavoitteena on kirjastorakennus taiteellisena kompositiona:

Sisäarkkitehtuuri on työstetty niin pitkälle, etteivät rohkeatkaan yksittäiset muodot tai aiheet jää irrallisiksi, vaan sulautuvat saumattomasti kokonaisuuteen. [...] Kaikkialla näkyy uupumattoman paneutumisen avulla saavutettu yhtenäinen, korkea esteettinen taso, joka ylittää pienimpien detaljien viimeistelyyn asti. (Vaahtera Ark 2/1989, 67)

Kirjaston sisäarkkitehtuuri on yhtä ulkoarkkitehtuurin kanssa; sama dualismi, joka näkyy julkisivuissa, hallitsee myös kirjastotiloja. Rakennuksen keskellä kulkee linja, joka erottaa maailmat tiukasti toisistaan. Kontrastinen ajattelu on viety johdonmukaisesti läpi. Se ilmenee massoittelussa, tila-ajattelussa, väreissä ja ennen kaikkea päämateriaalien, tiilen ja puun vuoropuhelussa. (...) Rakennuskappaleisiin ja välitiloihin perustuva tilajaottelu sekä vankka kaksijakoisuus luovat kirjastoon tunnelmaltaan vaihtelevia osia. (Ark 6/2004, 44)

Kuten edellä olevista teksteistä huomataan, esteettisessä diskurssissa kirjastorakennus määrittyy hyvin abstraktien ominaisuuksien mukaan. ”Muodot”, ”aiheet”, ”massat” ja ”kappaleet” ovat tyypillisiä arkkitehtien käyttämiä ilmaisuja jotka ilmentävät ammattidiskurssin erästä keskeistä piirrettä, jota voi nimittää suunnitteluintressiksi. Suunnitteluintressillä tarkoitan sitä, että arkkitehtien diskurssissa rakennuksia ja ympäristöä tarkastellaan ensisijaisesti arkkitehtonisen suunnitelman ja suunnittelutyön kautta. Toisin sanoen valmis rakennus ilmentää tai toteuttaa arkkitehdin laatimaa suunnitelmaa, joka itse asiassa voidaan nähdä jopa alkuperäisenä tai ensisijaisena arkkitehtuurin tasona:

Tilajäsentelyn kahtiajako on tehostettu välipohjan halkaisevalla komealla valokuilulla ja eroa korostavilla materiaalivalinnoilla. (..) Tilajaon perusidea ei ole toteutunut täysin kirkkaana. Aineistotilan reviiirille on sijoitettu palvelupiste, lukusaleja, tutkijahuoneita ja henkilökunnan työtiloja. (Ilonen Ark 6/1998, 58)

Lehtilukusalia kolhaisi suunnitteluvaiheessa vielä toinenkin kustannuspaineista johtunut muutos (..) Kun rakennusta jouduttiin madaltamaan, lehtisali ei enää mahtunutkaan työntymään aulatilaan yhtenäisenä kappaleena, vaan sitä jouduttiin harmittavasti porrastamaan aulan julkisivun kohdalla. Vielä kilpailuperspektiivissä lehtisali hahmottuu selkeänä, valiomuotoisena volyyminä. (Vaahtera Ark 5/1999,52)

Kun hanketta viimein lähdettiin toteuttamaan, suunnitelmia tarkistettiin ja pinta-alasta puristettiin pois noin 30 %. Prosessi oli kuitenkin lopputuloksen kannalta positiivinen, sillä kokonaisote voimistui entisestään tilojen ja valittujen aiheiden tiivistyessä. (Ark 5/1999, 54)

Tekstit kuvaavat hyvin kirjastotilojen suunnittelua esteettisessä diskurssissa suunnitteluintressin mukaisesti. Ilmaisut, kuten ”tilajaon perusidean kirkkaus” tai ”kirjastosalin valiomuotoisuus” rakentavat ajatusta arkkitehtonisen suunnittelutyön tavoiteltavasta ideaalisuudesta. Suunnitelman toteutumisen täydellisyyttä uhkaavat kuitenkin jatkuvasti käytännön rakentamisen todellisuuteen liittyvät ehdot ja sen vaatimat kompromissit. Tällaisen diskurssin mukaisesti kirjastorakennuksen pinta-alan pieneneminen miltei kolmanneksella voidaan nähdä jopa myös positiivisena asiana, ”valittujen aiheiden tiivistymisenä”. Mitä tällainen muutos on merkinnyt kirjaston toiminnalle, jää tekstissä arvioimatta.

Kirjastorakennuksen tilojen suunnittelun tavoitteet esteettisessä diskurssissa voivat olla myös suoranaيسessa ristiriidassa kirjaston toiminnan kannalta:

Kirjastossa on vältetty ns. Metso-efekti, jossa korkeilla kirjahyllyillä katkaistaan sisätilan visuaalinen jatkuvuus. Tässä tapauksessa keskitilaan on keskitetty matalat ja seinustoille korkeat kirjahyllyt, ja näin on mahdollistettu katseen vapaa liike tilassa. (Kareoja Ark 1/1992, 38)

Valitettavasti kirjoja on tällä hetkellä niin paljon, että hyllyt suihkivat liki tasakorkuisina salin halki. Sisätila ei jäsenny valokartioiden ehdoilla, eikä niiden alapuolelle synny eri osa-alueita jäsentäviä paikkoja tai selailualueita. Toivottavasti tulevaisuudessa harkitaan esillä olevien teosten määrää ja sijaintia vielä vetovoimaisemman interiöörin aikaansaamiseksi. (Iivonen Ark 3/2006, 65)

Kirjaston tilojen ”visuaalinen jatkuvuus”, ”katseen vapaa liike tilassa” ja ”interiöörin vetovoimaisuus” ovat suunnittelutavoitteita, joiden toteutuminen ei tekstien mukaan ole toteutunut kirjaston toiminnallisten ratkaisujen takia, esimerkiksi kirjahyllyjen koon, määrän ja sijoittelun vuoksi. Esteettisessä diskurssissa kirjaston tilojen toiminnallinen suunnittelu onkin aina alisteinen kirjaston arkkitehtoniselle, esteettiselle suunnittelulle. Kuten edellä olevatkin esimerkit kuvastavat, arkkitehtien diskurssissa esteettisyys on ennen kaikkea visuaalisuutta, katseen estetiikkaa.

Esteettinen diskurssi korostuu tutkimusaineistossa erityisesti kritiikeissä, eli niissä artikkeleissa missä arkkitehdit arvioivat toistensa töitä. Arvioiden tekeminen, arkkitehtuurin arvottaminen näyttäytyy näissä teksteissä ensisijaisesti esteettisten arvostelmien tekemiseksi. Kuten luvussa kolme, eli tutkimusaineiston yleisessä esittelyssä totesin, kritiikit ovat teksteinä luonteeltaan muutoinkin kaikkein vapaamuotoisimmat. Esimerkiksi arkkitehtuurikilpailujen tekstit ovat jo asemansa kautta julkisempia ja virallisempia. Arkkitehtuurin arviointi esitetäänkin kilpailuissa huomattavasti kompleksisemmaksi ja useammasta tekijästä riippuvaksi asiaksi. Tätä taustaa vasten kritiikkien tekstit voi puolestaan nähdä edustavan eräänlaista arkkitehdin ammattikuvan idealisointia.

4.3.2 Toiminnallisuus

Toiminnallisuutta korostavassa diskurssissa kirjastorakennuksen tilojen suunnittelu määrittyy pitkälti sellaisen suunnittelutavoitteiden argumentaation mukaan, mikä on löydettävissä myös kirjastorakennusten suunnittelua käsittelevästä kirjallisuudesta. Esimerkiksi ”joustavuus”, ”valvonta” ja ”orientaatio” ovat kaikki suunnitteluoppaista tuttuja käsitteitä. Ne ovat myös arvostelukriteerejä, joiden kautta kirjastorakennusten suunnitelmien arvioinnin väitetään usein arkkitehtuurikilpailujen teksteissä tapahtuvan. Jos lähdetään siitä oletuksesta, että arkkitehtuurikilpailuilla on jonkinlainen

normatiivinen rooli määrittäessä laajemmin arkkitehtuurin diskurssia *Arkkitehti*-lehdessä, ei samantyyppisen argumentaation yleisyys koko tutkimusaineistossa vaikuta kovin yllättävältä.

Mitään erityisen uutta tai yllättävää kirjastorakennuksen tilojen suunnittelusta toiminnallisuuden kannalta ei tutkimusaineistosta löydy, mikäli ei oteta lukuun työtilojen ja yleisötilojen voimakasta erottamista toisistaan, mitä tarkastelen tämän alaluvun loppupuolella. Toiminnallisia tavoitteita ei teksteissä pyritä myöskään erityisemmin kyseenalaistamaan tai analysoimaan, vaan ne otetaan pikemminkin annettuina. Ylipäättänsä kirjastorakennuksen konseptuaalinen kehittäminen tai sen toiminnan pohdinta puuttuu tutkimusaineiston teksteistä lähes täydellisesti.

Jossain mielessä teksteissä usein toistuvia toiminnallisia kriteerejä, kuten valvonta tai orientaatio, voi pitää myös melko marginaalisina kirjaston todellisen käytön ja toiminnan kannalta. Arkkitehdin tehtäväksi tutkimusaineiston mukaan näyttäisi taten jäävän lähinnä esteettisten puitteiden luominen annetulle kirjastorakennuksen huonetilaohjelmalle.

Kysymys kirjastorakennuksen kerrosten lukumäärästä ja niiden suunnittelusta on eräs keskeisiä kirjastorakennuksen tilojen toiminnallista suunnittelua määrittäviä ongelmia tutkimusaineiston teksteissä. Kerrosten lukumäärä liittyy itse asiassa laajempaan suunnittelutavoitteeseen kirjastorakennuksen mahdollisimman suuresta joustavuudesta. Mutta keskittymällä tarkemmin juuri kerrosten lukumäärän ja suunnittelun ongelmaan, saa melko hyvän kuvan esteettisen ja toiminnallisen diskurssin välisten suhteiden ajallisista muutoksista tutkimusaineistossa.

Toiminnallisuuden korostus näyttäytyy aineistossa voimakkaimmin 60-luvun lopusta 70-luvun loppuun ja osin 80-luvun alkupuolella, minkä jälkeen voidaan havaita suhteellinen siirtyminen esteettisyyttä korostavaksi. Toiminnallisuuden korostus näkyy hyvin Kuopion kaupunginkirjaston ja erityisesti Kouvolan kaupunginkirjaston kilpailujen teksteissä:

Huonetilaohjelman suurin tila, kirjahalli, on useissa ehdotuksissa lattiatasoltaan porrastettu. Vaikka näin on saatu aikaan mielenkiintoisia sali-interiöörejä ja tilaekonomisia etuja, on se useissa tapauksissa tuonut mukaan käyttöteknillisiä haittoja. (Ark 1964, kilpailuliite 1)

Kilpailun tarkoituksena on suunnitella kirjastotalosta toiminnallisesti onnistunut käyttörakennus, jossa tekniset ja taloudelliset vaatimukset on otettu huomioon. Tavoitteena pidetään huonetilojen joustavaa mukautumista kirjastotoiminnassa tulevaisuudessa tapahtuviin muutoksiin(..) Rakennuksen sisätilojen järjestelyjen osalta kilpailu on osoittanut, että varsinaiset yleisötilat on mahdollista ratkaista yksitasoisena, jolloin ohjelman vaatimat sisäinen joustavuus ja hyvät valvontasuhteet ovat saavutettavissa. (..) Parasta ehdotuksessa on johdonmukainen maisemakirjastoajatus ja pitkälle ulottuva sisäinen joustavuus. (Ark 1969, Kilpailuliite 6)

Kuopion kaupunginkirjaston kilpailun tekstissä ilmaistaan selkeä kanta sen puolesta, että kirjaston tilat tulee suunnitella ensisijassa toiminnallisista, ”käyttöteknillisistä” tavoitteista lähtien. Vaikka esteettisessä mielessä kirjastorakennuksen kerrosten suunnittelu tasoeroja käyttäen tarjoaakin ”mielenkiintoisia sali-interiöörejä”, ei sitä kirjaston joustavan käytön kannalta pidetä suotavana. Tekstin perusteella Alvar Aallon Viipurin kirjaston suunnitelmalla on ollut vielä tässä vaiheessa jonkinlainen esikuvallinen asema kirjastorakennusten suunnittelussa. Viipurin kirjastohan ja käytännössä miltei kaikki myöhemmät Aallon suunnittelemat kirjastot perustuvat jonkinasteisiin kirjastosalien tasoeroihin (esimerkiksi tässä tutkimusaineistossa Ark 1965, Ark 1971).

Erityisesti Kouvolan kaupunginkirjaston kilpailun teksteissä korostuu kirjastorakennuksen suunnittelu ”käyttörakennuksena” toiminnallisista lähtökohdista käsin. Voittanutta suunnitelmaa arvostetaan mahdollisimman suuresta sisäisestä joustavuudesta. Sitä kuvataankin johdonmukaisena ”maisemakirjastoajatuksen” sovellutuksena. Tässä mielenkiintoisessa termissä, joka ei toistu koskaan aiemmin eikä myöhemmin tutkimusaineistossani, on sovellettu maisemakonttori-termin käyttöä kuvaamaan puhtaasti toiminnallisista, joustavista lähtökohdista lähtevää kirjaston tilojen suunnittelua.

70-luvulle tultaessa kirjastorakennuksen suunnitteluideaaliksi määrittyy mieluiten yksikerroksinen kirjastorakennus ilman sisätilojen tasoeroja:

I motsats härtill har det konstaterats att optimalformen för ett modernt kommunbibliotek är en relativ kvadratisk byggnad helst i en våning. (..) Den trånga och smala byggnadsplatsen har flirt till en mycket lång byggnadskropp i två våningar. (Ark 4/1979, 30)

Pienet kirjastot on nykyään rakennettava yhteen tasoon, esimerkiksi Viipurin kirjaston kaltaiset tilakompositiot ovat mahdottomia. Elävyyttä omaan kirjastoomme olemme yrittäneet saada aikaan katon korkeusvaihteluiden, valaistusratkaisujen sekä pihalle avautuvien näkymien avulla.
(Ark 1/1992, 26)

Tammisaaren kaupunginkirjaston projektiesittelyssä on jouduttukin perustelemaan, miksi kirjaston ”optimaalisesta” muodosta on täytynyt poiketa rakennuspaikan olosuhteiden takia. Vallilan kirjastoa esittelevässä tekstissä puolestaan arkkitehdin tehtäväksi määrittyy ”elävyyden” luominen kirjastorakennuksen toiminnallisista rajoituksista huolimatta.

Tultaessa kohti nykypäivää esteettiset tavoitteet alkavat korostua yhä enemmän kirjastorakennuksen kerrosten lukumäärää ja suunnittelua määritettäessä:

Tilojen jakamisella kerroksiin on yleensä saavutettu mielenkiintoisimmat sisätilat ja kaupunkikuvallisesti riittävä rakennusmassan korkeus. (...) Pieniä tasoeroja pidettiin mahdollisina, orientoitavuuden ja valvonnan kannalta edullisina. Ansioksi katsottiin tasoerojen ja rakenteiden hyödyntäminen aineistohyllyinä: seiniin/seinämiin integroidut hyllyt vapaasti seisovien hyllyrivien sijaan. (Ark 1996, Kilpailuliite 5-6)

Tilojen sijoittaminen pääosin ensimmäiseen kerrokseen johti usein ”hallimaisuuteen”. Horisontaaliyhteydet jäivät pitkiksi ja tilallinen ilme latteaksi. Tilojen jakaminen tasapuolisemmin kahteen tasoon helpotti tilallisen näkökulman huomioon ottamista, joskin eri tilaryhmien keskinäisessä sijoittelussa oli toivomisen varaa. (Ark 2003, Kilpailuliite 1)

Kerrosten lukumäärä ja suunnittelu lähtee näissä teksteissä kirjastorakennuksen ”sisätilojen mielenkiintoisuudesta” ja ”tilallisesta ilmeestä”. Raision kaupunginkirjaston kilpailussa kirjaston sisäisiin tasoeroihin on otettu jälleen positiivinen kanta ja aineistohyllytkin tulisi suunnitella osaksi kirjaston arkkitehtonisia rakenteita, eikä ”avoimen pohjakaavan” mukaisesti vapaasti seisoviksi. Joustavuuden korostamisesta on siirrytty selkeästi enemmän esteettisiin, kirjaston visuaalista ilmettä korostaviin päämääriin.

Joustavuus on kuitenkin suunnittelutavoite, joka ilmenee ajallisesti varsin tasaisesti läpi koko tutkimusaineiston. Joustavuus tapahtuu teksteissä periaatteessa kahdella tavalla, joko rakennusteknisenä tai tilallisen suunnittelun kautta tapahtuvana:

Jyväskylän kirjastossa rakenne perustuu keskitilaa kiertäviin 12 m:n jännevälisiin rakennerunkoihin, jotka on toteutettu paikallavaletuilla ripa- ja arinalaatastoilla lasikuitumuotteja käyttäen. Rakenteen jänneväli sallii suurienkin huonetilojen rakentamisen minne tahansa rakennuksessa, ja hyötykuormien mitoituksessa on mahdollistettu painavan kirjastomateriaalin sijoittaminen rakennuksen kaikkiin osiin. (Ark 2/1981, 44)

Kirjaston pääsisäänkäynnin yhteydessä ovat eteis- ja infotilojen lisäksi kahvio- ja auditoriotilat. Nämä tilat yhdessä toisen kerroksen lehtienlukutilan kanssa voidaan erottaa varsinaisista kirjastotiloista viikonloppukäyttöä silmälläpitäen. (Ark 6/1992, 51)

Rakennustekninen jousto on potentiaalisesti tulevaisuudessa tapahtuviin kirjaston toiminnan muutoksiin varautumista. Jyväskylän kaupunginkirjaston projektiesittelyssä kuvataan yksityiskohtaisen tarkasti valittuja rakennusteknisiä ratkaisuja, jotka mahdollistavat kirjaston mahdollisimman vapaan myöhemmän käytön. Kirjaston tilallisella suunnittelulla taas pyritään sen välittömän käytön joustavuuteen, esimerkiksi tässä aukioloaikojen suhteen.

Myös valvonta on suunnittelutavoite, joka on löydettävissä läpi koko aineiston:

Lainaushallin yleisönpalvelutiski on monissa ehdotuksissa sijoitettu pääasiassa valvontaa varten – ratkaisu joka oli varsin yleinen varhaisemmissa kirjastoissa. Kirjastotoiminnan kehitys on kuitenkin osoittanut väljemmän ja vapaamman järjestelyn edullisemmaksi joustavalle yleisön palvelulle ja neuvonnalle. (Ark 1964, kilpailuliite 1)

Ulko-ovia, lastenosastoa, musiikkiosastoa, kahvio-lukusalia, sekä aikuisten osastoa voidaan valvoa lainaustoimistosta. (Ark 4/2000, 59)

Henkilökunnan tiloissa otimme huomioon, että valvonta sujuisi vähäiselläkin työntekijämäärällä.
(Ark 6/2003, 44)

Vaikka jo vuonna 1964, tutkimusaineiston ensimmäisessä kirjastorakennuksen arkkitehtuurikilpailussa otetaan kantaa sen puolesta, että valvonnan sijaan tulisi pikemminkin puhua ”joustavasta yleisön palvelusta ja neuvonnasta”, on tilojen valvonta suunnittelukriteeri, joka on jäljitettävissä tutkimusaineiston teksteissä nykypäivään saakka. Se tuntuu paikoitellen lähes ainoalta toimintamuodolta, mitä yleisön ja kirjaston henkilökunnan välillä tekstien mukaan tapahtuu, tai mikä vaikuttaa kirjaston tilojen suunnitteluun.

Orientaatio on joustavuuden ja valvottavuuden ohella yleisesti esiintyvä kirjastorakennuksen tilojen toiminnallisen suunnittelun tavoite:

Kirjaston toiminnot on sijoitettu optimaalisesti. Orientoitavuus on ulkoa lähtien erinomainen. Kaikki tilat tuntuvat olevan oikeilla paikoillaan, luontevasti ja helposti löydettävissä ja kooltaan pieniä mutta riittäviä. Lainaustoimiston keskeinen asema tekee valvonnan helpoksi, ja käyttäjillä on henkilökunnan apu aina lähellä. (Vaahtera Ark 2/1989, 67)

Kokonaiskomposition johdonmukaisuuden ja selkeyden lisäksi eri osastojen ”tunnusväri” ja ”tunnusmateriaali” - teema parantaa orientoituvuutta rakennuksen sisällä. (Ark 5/1999, 44)

Sisäänkäynti ohjautuu suoraan rakennuksen ytimeen. Toiminnot on jaettu selkeästi omiin sektoreihinsa säteensuuntaisin rajauksin. Suorakulmainen sisätila rajautuu kaarevaan muuriin keskiaikaisen kaupungin tavoin. Orientoituminen avoimessa tilassa on helppoa. (Miettinen Ark 6/1999, 32)

Orientaation merkittävyys toiminnallisena suunnittelutavoitteena heijastaa epäilemättä kirjaston käyttöä paikkana, josta etsitään tietoa. Teksteissä korostuu kirjastotilojen selkeys, helppo hahmotettavuus ja aineiston ja palveluiden löytämisen helppous. Kirjastotilojen hierarkkisen järjestyksen selkeys vertautuu tiedon järjestämiseen ja hallittavuuteen.

Kuten muihinkin toiminnallisiin kriteereihin, myös orientaatioon otetaan paikoitellen vapaampi lähestymistapa aineiston loppupuolella:

Paperilla sisäänkäynti näyttää oppikirjamaisen väärintehdyttä: luikahdetaan julkisivun suuntaisen tuulikaapin läpi ja ollaan kahvilassa. Käännyttään 180 astetta ja nähdään vastaanottoalue. Käännyttään uudelleen 180 astetta ja noustaan aikuisten kokoelmien alueelle. Itse asiassa normaalia logiikkaa tiedonetsijälle, joka on tottunut aloittamaan puuhan kuvaruudun vasempaan alakulmaan kätkeytyllä ”käynnistä” painikkeella. (Iivonen Ark 3/2006, 65)

Orientaatiota ei enää ajatellakaan suoraviivaisena ja yksinkertaisena suunnittelun tavoitteena, johon on olemassa yleispätevä ja optimaalinen ratkaisu. Suunnistaminen kirjastossa vertautuu tietokoneen käytön myötä muuttuneeseen kuvaan tiedonhankinnan epälineaarisuudesta.

Eräs yllättävimpiä piirteitä, kun tarkastellaan kirjastorakennuksen tilojen suunnittelua toiminnallisessa diskurssissa, on työtilojen ja yleisötilojen melko jyrkkä erottautuminen toisistaan. Mielenkiintoiseksi asian tekee se, että tälle erottelulle ei tuntuisi löytyvän erityisemmin tukea kirjastorakennusten suunnittelua käsittelevästä kirjallisuudesta. Työtiloja käsitellään tutkimusaineiston teksteissä ylipäättänsä määrällisesti varsin vähän, lisäksi niiden sisällöllinenkin määrittäminen saa usein varsin marginaalisen luonteen:

Ikkunallisessa kellarikerroksessa sijaitsevat varastot ja henkilökunnan tilat. (Ark 2/1968, 40)

I kerrokseen on sijoitettu myös henkilökunnan tilat ja kirjavarasto. Varsinaiset kirjastotoiminnot ovat 2. kerroksessa. (Ark 7/1975, 25)

Työtilojen tulisi muodostaa selkeä yhtenäinen kokonaisuus, joka ei saa häiriytyä liiaksi lainaustoiminnasta. Parhaat ratkaisut ovat sijoittaneet osastojen työpisteitä lukuun ottamatta työtilat omaksi toimistosiiveksi, joka voi sijaita eri kerroksessa kuin yleisötilat. (Ark 1990, Kilpailuliite 4)

Työtilat yhdistyvät siteeratuissa teksteissä kirjaston varastotiloihin ja erottautuvat kirjastorakennuksen ”varsinaisista kirjastotoiminnoista”. Vihdin pääkirjaston arkkitehtuurikilpailun arvosteluteksti on ehkä ainoa kohta tutkimusaineistossa, jossa eksplisiittisesti esitetään toiminnallinen tavoite työtilojen erottamisesta yleisötiloista. Työtilojen erottamisen syyksi esitetään, ettei työskentely ”häiriytyisi lainaustoiminnasta”.

Tarkastelemalla tarkemmin tekstikohtia, jossa kuvataan työtilojen suhdetta muuhun kirjastorakennukseen, voi alkaa aavistella että työtilojen erottaminen yleisötiloista saattaa liittyä myös arkkitehtien yleiseen suunnitteludiskurssiin:

Massoittelussa ilmenee rakennuksen toiminnallinen jako yleisötiloihin ja työ-henkilöstötiloihin. Jakavana elementtinä toimiva ydinmuuri on selvästi nähtävissä sekä sisältä että ulkoa. (Ark 6/1992, 45)

Kirjastorakennuksen ensimmäinen kerros on henkilökunnan työskentelytiloja lukuun ottamatta yhtä hallitilaa, joten sen myöhempi muuntojousto on mahdollisimman hyvä. (Ark 6/1992, 51)

Palvelutiskin kohdalla laatikon nurkan murtaa kaarrettu välipohjan aukko. Se helpottaa henkilökunnan keskinäistä kommunikointia, mutta työtilojen yläpuolella näin juhlava ele tuntuu menevän harakoille. (Ilonen Ark 6/1998, 58)

Teksteissä nähdään, että toiminnallinen jaottelu motivoituu itse asiassa kirjastorakennuksen kokonaiskomposition suunnittelun kannalta. Kuten olen aikaisemmin todennut esteettisen diskurssin kohdalla, perustuu se usein arkkitehtonisen suunnitelman johdonmukaisuuden ja toteutumisen täydellisyyden tavoitteluun. Kirjastorakennuksen suunnittelu tapahtuu erilaisten tilaosakokonaisuuksien avulla ja kokonaiskompositiossa kirjaston työtiloilla on selkeästi hierarkkisesti marginaalisempi ja vähäarvoisempi rooli.

Vain parissa tutkimusaineiston tekstissä kuvataan työtilojen liittämisen tärkeyttä yleisötiloihin positiivisena ja tavoiteltavana asiana:

Kirjaston työilmapiirin yhtenäisyyden kannalta on pidetty etuna, jos työtiloista tarjoutuu näköyhteyksiä kirjaston yleisötiloihin. (Ark 1992, Kilpailuliite 2)

Ilmavassa tilassa, rakennuksen koko pituudella nousee luiska, joka liittää yleisötilat toisiinsa. Valoisa tila yhdistää rakennuksen kaikki tilat vertikaalisesti; myös kolmannen kerroksen hallintotilat säilyttävät siten kosketuksen yleisötiloihin. (Ark 5/1999, 54)

Näissäkin teksteissä työtilojen ja yleisötilojen liittämiseen riittää pelkkä visuaalinen yhteys. Yhteydessä ei ole kyse varsinaisesta toiminnallisuudesta, vaan pikemminkin mentaalista yhteenkuuluvuudesta, ”työilmapiirin yhtenäisyydestä”.

5 Lopuksi

”Musaosastolla oli julisteita seinällä. Suosikista. Oranssit nojatuolit vastakkain, että oli pakko tuijottaa julisteita, jos ei halunnut toljottaa suoraan toista ihmistä vastapäätä. Huono järjestys.”
(nainen s. 1975 Tampere, teoksessa Korpisaari & Lovio 2000, 89)

5.1 Tuloksien yhteenveto

Tutkielmassani tarkasteltiin kirjastorakennuksia käsitteleviä artikkeleita *Arkkitehti*-lehdessä vuosina 1961–2006. Tarkoituksena oli selvittää sitä tapaa, miten kirjastorakennukset diskursiivisesti määrittyivät näissä teksteissä. Tutkielma on yhtäältä empiirinen tutkimus tiedonrakentumisen tavasta arkkitehtien ammatillisen kulttuurin ja asiantuntijuuden kontekstissa. Tätä prosessia avataan tutkittavien tekstien puitteissa. Toisaalta tutkielma tarjoaa erään historiallisen näkökulman kirjastorakennusten diskursiiviseen määrittymiseen tutkittuna ajanjaksona.

Tutkielmassa aineiston tarkastelu rajattiin vain artikkelien teksteihin. Arkkitehtuurijulkaisuihin keskeisesti kuuluva visuaalinen aineisto rajattiin tarkastelun ulkopuolelle. Kirjastorakennuksia määrittävän diskurssin sisältöä ei pyritty myöskään mitenkään vertaamaan fyysisiin, todellisiin kirjastorakennuksiin. On mielestäni tärkeää vielä kerran korostaa, että tutkielman analyysin sisällöstä ja tuloksista ei tule, eikä voi suoraan päätellä, millaisia tutkimusaineistossa esiintyvät kirjastorakennukset ovat todellisuudessa olleet. Tässä mielessä tutkitun diskurssin ”totuudenmukaisuuteen” ei oteta tutkielmassa lainkaan kantaa.

Tutkimusaineistosta löydettiin kaksi sisällöllisesti rikasta teemaa, kirjastorakennuksen liittyminen ympäristöönsä ja kirjastorakennuksen tilojen suunnittelu. Näitä sisällöllisiä teemoja analysoitiin tarkemmin aineistosta konstruoitujen kahden eri diskurssin, eli esteettisen ja toiminnallisen diskurssin kautta. Tutkimusaineiston tarkastelu esteettisen ja toiminnallisen diskurssin kautta nähdään tutkielmassa ennen kaikkea metodisena toimenpiteenä, jonka avulla aineistoa on mahdollista analysoida. Tekstien todellisuudessa nämä kaksi diskurssia esiintyvät tutkimusaineistossa usein

toisiinsa sekoittuneina ja päällekkäisinä. Diskurssit ovat itsessään kompleksisia, ajallisesti muuttuvia ja sisältävät keskenään ristiriitaisia elementtejä ja epäjatkuvuuksia.

Voidaan sanoa, että ajallisesti toiminnallinen diskurssi painottuu tutkimusaineistossa ennen kaikkea 60-luvun lopusta 70-luvulle. 70-luvun lopussa on havaittavissa selkeä diskursiivinen murros, minkä jälkeen diskurssien välisessä suhteessa tapahtuu painopisteen siirtyminen enemmän esteettisyyttä korostavaksi. Tämä on kuitenkin tendenssiä koskeva yksinkertaistava havainto, todellisuudessa diskurssit esiintyvät rinnakkaisina ja toisiaan läpäisevinä kautta koko tutkimusaineiston.

Esteettisessä diskurssissa kirjastorakennuksen suhde ympäristöönsä määrittyy pitkälti ”kaupunkikuvan” käsitteen kautta. Tämän käsitteen kautta tarkastellaan, millainen suhde kirjastorakennuksen ulkoisella hahmolla tulee olla ympäristönsä visuaalisiin piirteisiin. Kirjastorakennuksen suhdetta ympäristöönsä tarkastellaan esimerkiksi rakennuksen mittakaavan, muodon, värityksen ja materiaalien kautta.

Tutkimusaineistossa ”kaupunkikuvan” käsite nousee esiin tässä 70-luvun puolen välin jälkeen. Tammisaaren kaupunginkirjaston projektiesittelyä (Ark 4/1979) voi pitää ajallisesti varhaisimpana tekstinä, jossa kirjastorakennuksen suunnittelua tarkastellaan kaupunkikuvan kannalta. Sen jälkeen juuri ”kaupunkikuvan” käsite nousee aineistossa keskeiseen rooliin. ”Kaupunkikuvan” käsitteen kautta kirjastorakennuksella pyritään ”ehyttämään” kaupunkikuvaa, tai ”sopeuttamaan” kirjastorakennus siihen. Tällaisen argumentaation kautta kirjastorakennuksen suhde ympäristöönsä määrittyy pitkälti melko passiivisena. Vasta joissakin tutkimusaineiston loppupään teksteissä alkaa nousta esiin pyrkimys aktiivisuuteen ja vapautteen suhteessa ympäröivään kaupunkikuvaan.

Toiminnallinen diskurssi jää melko vähäiseen rooliin tutkimusaineiston siinä osassa, joka käsittelee kirjastorakennuksen liittymistä ympäristöönsä. Tämä johtuu ennen kaikkea ”kaupunkikuvan” käsitteen saamasta suuresta painoarvosta, sekä määrällisessä että sisällöllisessä mielessä. Vain harvoissa teksteissä kirjastorakennuksen suhde ympäristöönsä määrittyy aktiivisen toiminnallisena ja kirjaston toimintaa laajentavana periaatteena.

Esteettisessä diskurssissa kirjastorakennuksen tilojen suunnittelua tarkastellaan ideaalisen, esteettisen ja kokonaisvaltaisen suunnitelman laatimisen kannalta. Esteettisessä diskurssissa kirjastorakennusta

tarkastellaan hyvin abstraktien ominaisuuksien mukaan, esimerkiksi “tilojen”, “aiheiden“, “kappaleiden” ja “volyymien” tapaisten ilmausten kautta. Toisin sanoen, rakennus kirjastorakennuksena ei ole luonnehdintojen keskiössä.

Esteettisessä diskurssissa arkkitehdin laatima kirjaston suunnitelma näyttäytyy usein itse asiassa alkuperäisenä ja ensisijaisena arkkitehtuurin tasona. Kirjastorakentamisen reaaliset ehdot saattavat tämän diskurssin kautta näyttäytyä välttämättöminä mutta epätoivottavina kompromisseina. Myös kirjaston toiminta voi olla ristiriidassa esteettisten tavoitteiden kannalta, jotka tässä diskurssissa muodostavat ensisijaisen kirjastorakennuksen suunnittelua määrittävän kehyksen.

Toiminnallisessa diskurssissa kirjaston tilojen toiminnallinen suunnittelu määrittyy pitkälti sellaisten suunnittelutavoitteiden mukaan, mitkä ovat löydettävissä myös kirjastorakennusten suunnittelua käsittelevästä kirjallisuudesta. Tällaisia tavoitteita ovat esimerkiksi kirjastorakennuksen toiminnallinen joustavuus, helppo orientoitavuus ja tilojen valvonta. Mitään varsinaisesti uutta kirjaston toiminnan kannalta ei tutkituissa teksteissä oikeastaan ilmene, eikä toiminnallisia suunnitteluperiaatteita pyritä teksteissä erityisemmin analysoimaan tai kyseenalaistamaan.

Ainoana yllättävänä piirteenä tilojen toiminnallisen suunnittelun kannalta voi pitää pyrkimystä erottaa yleisötilat ja kirjaston työtilat voimakkaasti toisistaan. Kirjastorakennusten suunnittelukirjallisuudesta tällaista tavoitetta ei mielestäni ehkä näin voimakkaana ole löydettävissä. Se, että tällainen tavoite ilmenee tutkimusaineiston teksteissä saattaa liittyä siihen tapaan, miten kirjastorakennuksen suunnittelu ylipäättänsä argumentoituu arkkitehtien teksteissä. Tässä diskurssissa tilojen suhdetta toisiinsa tarkastellaan ensisijassa kirjastorakennuksen hierarkkisen kokonaiskomposition ehdoilla.

Kirjastorakennuksen konseptualisointi on myös mielenkiintoinen tilojen toiminnalliseen suunnitteluun liittyvä piirre tutkimusaineiston teksteissä. Konseptualisoinnissa kirjastorakennuksen suunnitelma esitetään mahdollisimman tiiviissä ja yksinkertaisessa muodossa, usein erilaisia metaforia hyväksikäyttäen. Konseptualisointia on periaatteessa kahdenlaista, abstraktimpaan kompositioon perustuvaa tai kaupunkimetaforaa hyödyntävää. Kaupunkimetafora on aineistossa selkeästi yleisempi, sen kautta kirjaston tiloja jäsenetään esimerkiksi “katujen”, “kortteleiden” tai “torien” avulla. Kaupunkimetaforan suosio voi selittyä sillä, että sen kautta kirjastorakennuksen tilojen suunnittelun

kuvauksessa korostuu selkeä orientoitavuus. Suunnistaminen kirjastossa, aineistojen ja palveluiden helppo löytäminen vertautuu kaupungin muotojen tuttuuteen ja liikkumiseen kaupungissa.

Toiminnallisista tavoitteista tärkeimpänä voi pitää joustavuutta, joka käsitteenä esiintyy läpi lähes koko aineiston. ”Joustavuuden” käsite nousee ensimmäisen kerran voimakkaasti esiin tutkimusaineistossa Kouvolan kaupunginkirjaston arkkitehtuurikilpailun tekstissä (Ark 1969, Kilpailuliite 6), jota muutoinkin voi pitää puhtaasti toiminnallisuutta korostavan diskurssin huipentumana tutkitussa aineistossa.

Joustavuuden tavoite ilmenee aineistossa lähinnä kahden tavoitteen kautta. Rakennusteknisellä joustavuudella pyritään mahdollistamaan tulevaisuudessa tapahtuva kirjastorakennuksen toimintojen muuttuminen. Tilasuunnittelun kautta puolestaan pyritään kirjastorakennuksen nykyisen käytön joustavuuteen, esimerkiksi aukioloaikojen suhteen. Joissakin teksteissä mainitaan myös varautuminen kirjastorakennuksen mahdolliseen myöhempään laajentamiseen.

5.2 Aiheita jatkotutkimukselle

Ensiksikin, tutkimusaluetta on luonteva laajentaa myös muihin kirjastorakennusta käsitteleviin institutionaalsiin diskursseihin. Tärkeimpänä vertailuaineistona voi mielestäni pitää *Kirjastolehteä*, jonka sisältöön on tietyllä epäsäännöllisyydellä kuulunut esitellä vastavalmistuneita kirjastorakennuksia. On erittäin todennäköistä, että sekä lehden teksteistä että kuvituksesta on löydettävissä eroja siihen tapaan, miten kirjastorakennukset määrittyvät arkkitehtien diskurssissa.

On luontevaa olettaa, että kirjastorakennuksen toiminnallinen määrittäminen muotoutuu kirjastonhoitajien teksteissä erilaiseksi ja monipuolisemmaksi kuin arkkitehteillä, sekä saa diskurssissa todennäköisesti suuremman painoarvon. Mutta on myös täysin mahdollista, että kirjastorakennuksen yleisempi kulttuurinen, ehkä jopa esteettinen määrittäminen lehdessä tarjoaa mielenkiintoisen vertailukohdan tämän tutkielman tuloksille.

Tällainen vertailu tarjoaa myös mahdollisuuden muodostaa sekä laajempi, että tarkempi historiallinen kuva suomalaisesta kirjastorakentamisesta. *Kirjastolehdessä* on esitelty myös runsaasti sentyyppisiä

kirjastorakennuksia, mitkä tutkimusaineistostani puuttuvat. Lehdessä on esimerkiksi esitelty runsaasti kirjastorakennuksia, jotka eivät ole julkisten arkkitehtuurikilpailujen tuloksia, ovat kooltaan pieniä ja ovat pienien kaupunkien tai maalaiskuntien kirjastoja tai kaupunkien sivukirjastoja. Suomalaisen kirjastoinstituution historiallisen muotoutumisen kannalta tällaisilla kirjastorakennuksilla on ollut mitä keskeisin tehtävä.

Toiseksi tutkimusaineistoa tulisi verrata myös laajemmin itse *Arkkitehti*-lehden diskursiiviseen sisältöön. Yleiseltä kannalta tämä olisi tärkeää, koska tällaisen tutkimuksen kautta olisi mahdollista saada tarkempi kuva niistä mekanismeista, mitkä määrittävät ammatillisen diskurssin muotoutumista ja sisältöä lehdessä. Kirjastorakennuksia tulisi myös tarkemmin verrata siihen tapaan, kuinka muut julkiset rakennukset määrittyvät *Arkkitehti*-lehdessä. Tässä mielessä erityisen kiinnostavan vertailukohteen muodostavat museorakennukset ja niiden suunnittelu. Kirjastoja ja museoitahan, arkistojen ohella, nimitetään usein yhteiskunnan muistiorganisaatioksi. Vertaileva tutkimus näitä eri instituutioita edustavien rakennusten diskursiivisesta määrittymisestä olisi niiden kaikkien tutkimuksen kannalta valaisevaa.

Lähdeviitteet

Alla on esitetty tutkielmassa käytetyt *Arkkitehti*-lehden artikkelit. Artikkeleita siteerataan tutkielmassa seuraavalla tavalla: projektiesittelyt (Ark 2/1968), arkkitehtuurikilpailut (Ark 1964, Kilpailuliite 1), kritiikit (Ark 2/1989 Vaahtera). Näin sitaateista voi aina tunnistaa, mistä artikkelityypistä on kyse. Listassa on mukana myös kolme kirjastorakennuksen suunnitelmaa, toisin sanoen artikkelissa esiteltävää kirjastorakennusta ei ole vielä tuossa vaiheessa rakennettu, sekä Ulla Packalénin kirjoittama artikkeli kirjastorakentamisesta. Vaikka kaikkia alla olevia artikkeleita on hyödynnetty tutkielman teossa, ei kaikkia välttämättä ole siteerattu.

Arkkitehti 1964. Kilpailuliite 1. Kuopion kirjastotalon suunnittelukilpailu.

Arkkitehti 2/1968. Rovaniemen kaupunginkirjasto

Arkkitehti 2/1968. Seinäjoen kirjasto.

Arkkitehti 8/1969. Kuopion kirjastotalo.

Arkkitehti 1969. Kilpailuliite 6. Kouvolan kirjastotalon suunnittelukilpailu.

Arkkitehti 6/1974. Mount Angel Abbey, kirjasto, Oregon Usa.

Arkkitehti 7/1975. Tammisaaren kirjasto. (suunnitelma)

Arkkitehti 4/1978. Ekenäs bibliotek och arbetarinstitut.

Arkkitehti 1979. Kilpailuliite 1. Tampereen kirjastotalon suunnittelukilpailu.

Arkkitehti 1980. Kilpailuliite 8. Iisalmen kaupungin kirjasto- ja kulttuuritalon suunnittelukilpailu.

Arkkitehti 2/1981. Jyväskylän kaupungin pääkirjasto ja työväenopisto.

Arkkitehti 1982. Kilpailuliite 4-5. Joensuun kirjastotalon arkkitehtuurikilpailu.

Arkkitehti 1984. Kilpailuliite 8. Kuhmon pääkirjaston arkkitehtuurikilpailu.

Arkkitehti 8/1985. Oulun yliopiston pääkirjasto. (suunnitelma)

Arkkitehti 7/1987. Riihimäen kaupunginkirjasto.

Arkkitehti 2/1987. Tampereen pääkirjasto Metso.

Arkkitehti 1/1988. Oulun yliopiston pääkirjasto.

Arkkitehti 2/1989. Kuhmon kirjastotalo.

Arkkitehti 2/1989. Vaahtera, Lasse. Kalevalainen kannel: Kuhmon kirjasto.

Arkkitehti 1990. Kilpailuliite 4. Vihdin pääkirjaston yleinen arkkitehtuurikilpailu.

Arkkitehti 1/1992. Vallilan kirjasto ja lasten päiväkot.

Arkkitehti 6/1992. Packalén, Ulla. Yhteinen Kirjastomme.

Arkkitehti 6/1992. Hollolan pääkirjasto. (suunnitelma)

Arkkitehti 6/1992. Joensuun kirjasto.

Arkkitehti 6/1992. Lahden pääkirjasto.

Arkkitehti 6/1992. Punkaharjun kirjasto.

Arkkitehti 6/1992. Vihannin kirjasto-kotiseutukeskus.

Arkkitehti 6/1992. Louekari, Lauri. Vihannin kirjaston herättämiä ajatuksia.

Arkkitehti 1992. Kilpailuliite 2. Espoon pääkirjaston yleinen suunnittelukilpailu.

Arkkitehti 1996. Kilpailuliite 6. Raision kirjasto-auditorion yleinen suunnittelukilpailu.

Arkkitehti 6/1998. Terveystieteiden keskuskirjasto.

Arkkitehti 6/1998. Ilonen, Juha. Terve.

Arkkitehti 1998. Kilpailuliite 3. Vaasan kaupunginkirjaston suunnittelukilpailu.

Arkkitehti 1999. Kilpailuliite 3. Turun kaupungin pääkirjaston yleinen arkkitehtuurikilpailu.

Arkkitehti 5/1999. Raision kirjasto ja auditorio.

Arkkitehti 5/1999. Jääskeläinen, Juha. Raision kollaasi.

Arkkitehti 6/1999. Viikin infokeskus Korona.

Arkkitehti 6/1999. Miettinen, Samuli. Aurinko kehää.

Arkkitehti 4/2000. Kuja kirjaston halki. Porvoon pääkirjasto.

Arkkitehti 2002. Kilpailuliite 1. Keravan kaupunginkirjaston yleinen suunnittelukilpailu.

Arkkitehti 2003. Kilpailuliite 1. Lohjan kaupunginkirjaston yleinen suunnittelukilpailu.

Arkkitehti 6/2004. Kontrastien kirjasto. Keravan kaupunginkirjasto.

Arkkitehti 6/2004. Kirjasto Kataloniassa.

Arkkitehti 3/2006. Lohjan pääkirjasto.

Arkkitehti 3/2006. Iivonen, Risto. Tiedonhaun valikko.

Muut lähteet

Aaltonen, Hanna, Carlson, Joni. 1986. Suomalaista kirjastoarkkitehtuuria. Helsinki: Kirjastopalvelu.

Bonsdorff, Pauline von. 1991. Arkkitehtuurin määrittely suomessa 1940–1989. Espoo: VTT.

Bosser, Jacques. 2003. The most beautiful libraries of the world. London: Thames & Hudson.

Caballero, Rosario. 2006. Re-Viewing Space. Figurative Language in Architects' Assessment of Built Space. Applications of Cognitive Linguistics 2. Berlin: Mouton de Gruyter.

Dahlkild, Nan. 2007. Åbningen af biblioteksrummet – de formative år i danske folkebibliotekers arkitektur i det 20. århundredes første halvdel. Danmarks Biblioteksskole, Institut för Kultur og Medier. København: Danmarks Biblioteksskole. Saatavissa myös elektronisesti: <http://biblis.db.dk/uhtbin/hyperion.exe/db.nandah06> Käytetty 24.5.2008.

Ehlin, Ingemar. 1990. Inledning. Teoksessa Monié, Karin et al. (red) Åttioalets bibliotek. Stockholm: Statens kulturråd, s. 4-9.

Elding, Kristina, Johansson, Linda. 2000. Triangelndrama. Samarbetet mellan bibliotekspersonal, högskolerepresentanter och arkitekter i planering av högskolebibliotek. Lunds universitet. Biblioteks- och informationsvetenskap. Magisterexamen. Saatavissa myös elektronisesti: <http://theses.lub.lu.se/archive/2004/06/17/1087479731-28277-597/2000-10.pdf> Käytetty 24.5.2008.

Hagman, Lars. 1985. Tieteellisten ja yleisten kirjastojen mitoitusmenetelmä. Acta Universitatis Ouluensis. Series C, Technica; 31, Architectura; 4. Oulu: Oulun yliopisto.

Hentilä, Helka-Liisa, Wiik, Maarit. 2003. Kaupunkikuva asukkaiden kokemana. Vaasan kokeiluprojektin kuvaus. Helsinki: Ympäristöministeriö SY619. Saatavissa myös elektronisesti: <http://www.ymparisto.fi/default.asp?contentid=99005&lan=FI> Käytetty 24.5.2008.

Hirn, Sven (ed.) 1975. Six libraries in Finland. Helsinki: Suomen valtio.

Honkala, Kyösti, Leinonen, Jaakko. 1981. Suomalainen arkkitehtuurikeskustelu. Tutkimus Arkitekten/Arkkitehti-lehden vuosikerroista 1903–1980. Jyväskylän yliopisto. Yhteiskuntapolitiikan laitos. Pro gradu-tutkielma.

Hovi, Irmeli. 1984. Yleiset kirjastot 1969-1981. Kehityslinjoja ja vaikutusyhteyksiä. Helsinki: Suomen Kirjastoseura.

Jetsonen, Sirkkaliisa. 2003. Vuosien varrelta. Arkkitehti 100 (2) s. 24–27.

Jokinen, Arja. 1999. Diskurssianalyysin suhde sukulaistraditioihin. Teoksessa Jokinen, Arja et al. (toim.) Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere: Vastapaino, s. 37–53.

Junnila, Veikko. 1977. Kirjastohuoneistojen suunnittelu. Teoksessa Holmberg, Irmeli et al. (toim.) Kirjastonhoidon käsikirja. Helsinki: Suomen Kirjastoseura, s. 122–152.

Junnila, Veikko. 1978. Kirjastosuunnittelun opas. Helsinki: Martela.

Junnila, Veikko. 1986. Kirjastojen toiminnallinen suunnittelu. Teoksessa Koivu, Timo (toim.) Kirjastotilojen suunnittelu. Helsinki: Suomen kirjastoseura, s. 53–104.

Kaipiainen, Maarit. 2006. Arkkitehtuurikilpailujen historiasta. Teoksessa Huotelin, Paula, Kaipiainen, Maarit (toim.) Kilpailuja unelmia ja työvoittoja. 130 vuotta suomalaisia arkkitehtuurikilpailuja. Helsinki: Suomen Arkkitehtiliitto SAFA, s.6-11.

Kannila (Cannelin), Helle. 1931. Kirjastonhoidon opas. 2., uud. p. Helsinki: Otava.

Kanninen, Mauno. 1953. Uusia kirjastohuoneistoja. Kuvaopas kirjastojen suunnittelijoille. Helsinki: Valtion kirjastotoimisto.

Kareoja, Pentti. 1994. Kirjasto - kirjoitettu ja rakennettu muisti. Teoksessa Myllylä, Riitta (ed.) *Ten Finnish Libraries*. Helsinki: Suomen Kirjastoseura, s.7-9.

Kasvio, Maija. 2005. Arkkitehtuurin kieli. Erään taidealan ammattikielen tarkastelu. Helsingin yliopisto. Suomen kielen laitos. Pro gradu-tutkielma.

Koch, Daniel. 2004. *Spatial Systems as Producers of Meaning - the idea of knowledge in three public libraries*. Stockholm: KTH School of Architecture. Licentiate thesis. Saatavissa myös elektronisesti: http://www.arch.kth.se/sad/publications/theses/dk_lic_thesis.pdf Käytetty 24.5.2008.

Koho, Timo. 1996. *Alvar Aallon jälkeinen Suomi. Arkkitehtuurin kuva 1976–1987*. Helsinki: Rakennustieto.

Kokko, Airi, Virtanen, Marja. 1983. *Kirjastonhoitajien käsityksiä kunnallisesta kirjastorakentamisesta*. Tampereen yliopisto. Kirjastotieteen ja informatiikan laitos. Pro gradu-tutkielma.

Korpisaari, Jaakko, Lovio, Maisa (toim.) 2000. *Kirjasto muutti elämäni. Kirjasto mukana elämässä*. Helsinki: Suomen Kirjastoseura.

Laine, Leenamajja. 2003. *Painomusteella rakennetut talot. 100 vuotta Arkkitehti-lehden tekemistä: visuaalista historiaa ja tilallisia tarinoita*. Teknillinen korkeakoulu. Arkkitehtiosasto. Diplomityö.

Lehtonen, Hilikka. 1994. *Perspektiivejä arkkitehtuurisuunnitelmien esityskäytäntöihin. Yhdyskuntasuunnittelun täydennyskoulutuksen julkaisuja A22*. Helsinki: Teknillinen korkeakoulu.

Myllylä, Riitta (ed.) 1994. *Ten Finnish libraries*. Helsinki: Suomen Kirjastoseura.

Mäkinen, Ilkka. 1999. *Heittämällä tulevaisuuteen: Kirjastot vuoden 1961 lain jälkeen*. Teoksessa Mäkinen, Ilkka (toim.) *Kirjastojen vuosisata. Yleiset kirjastot Suomessa 1900-luvulla*. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu, s. 163–214.

Mäkinen, Ilkka. 2001. The golden age of Finnish public libraries: institutional, structural and ideological background since the 1960's. Teoksessa Mäkinen, Ilkka. (ed.) Finnish public libraries in the 20th century. Tampere: Tampere University Press, s. 116–152.

Nivari, Kristiina. 1992. Arkkitehti-lehti ammattikuvan ja työn heijastajana. Teoksessa Korvenmaa, Pekka (toim.) Arkkitehdin työ. Helsinki: Rakennustieto, s. 255–267.

Rauhala, Pirjo. 1990. Kirjastorakentamisessa kuvastuvat kirjastolaitoksen toiminta ja tavoitteet. Yleiset kirjastot arkkitehtuurikilpailuissa v. 1966–1984. Tampereen yliopisto. Kirjastotieteen ja informatiikan laitos. Pro Gradu-tutkielma.

Reijonen, Merja. 1995. Tilan kolmet kasvot. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu.

Saarikangas, Kirsi. 2006. Eletyt tilat ja sukupuoli: ympäristön ja asukkaiden kulttuurisia kohtaamisia. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Sievänen-Allen, Ritva. 1989. Avoin pohjakaava ja sen käyttöönotto Suomen kirjastoarkkitehtuurissa ennen vuotta 1940. Jyväskylä studies in the arts 32. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Sievänen-Allen, Ritva. 1990. Kirjastotilan kehitys ja siihen vaikuttaneet tekijät Turun akatemiassa ja Keisarillisessa Aleksanterin yliopistossa ennen vuotta 1882. Lääketieteellisen keskuskirjaston Julkaisuja 17. Helsinki: Lääketieteellinen keskuskirjasto.

Slyck, Abigail A. van. 1996. The Lady and the Library Loafer: Gender and Public Space in Victorian America. Winterhur Portfolio 31 (4) Gendered Spaces and Aesthetics, s. 221–242. Saatavissa myös elektronisesti: <http://www.jstor.org/stable/1215236> Käytetty 24.5.2008.

Solla, Pertti. 1992. Arkkitehtuurikilpailut. Teoksessa Korvenmaa, Pekka (toim.) Arkkitehdin työ Helsinki: Rakennustieto, s. 269–281.

Tuomi, Jouni, Sarajärvi, Anneli. 2002. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Östman, Leif E. 2005. A Pragmatist Theory of Design. The Impact of the Pragmatist Philosophy of John Dewey on Architecture and Design. Stockholm: Royal Institute of Technology. School of Architecture. PhD Dissertation. Saatavissa myös elektronisesti:
<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:kth:diva-196> Käytetty 25.5.2008.